

შოთა რუსთაველი

1172 — 1216

სულ-მნათო, მადლი შენს სახელს,
დიდება ერსა შენს მშობელს,
და ძეგლად სამარადისოდ,
ნეტარ ხსენება ამ სოფელს!
შენ ნიშნად უკვდავებისა
ერს მოვლენილხარ განგებით,
ვით ცის-სარტყელა წარღვნისა,
უცნაურისა ჭანგებით!

აკაკი.

ზ. მთაწმინდელისა.

გამოცემული

კონსტანტინე ი. მესხიევისაგან.

თბილისი 1884,

არ. კალანდაძის სტამბა, და ამხ. ლ. ქუჩაზე მესხიევის შენობაში.

უმთავრესი ისტორიული წყაროები შოთა რუსთაველზე და
მის „ვეფხისტყაოსანზე“

- 1, ქართლის ცხოვრება, პირ. ნაწილი, გამოც. 1852 წ.
- 2, საქართველოს ისტორია, თეიმურაზ მეფის, გამ. 1848 წ.
- 3, ბროსეს წინასიტყვაობა, ჩუბინოვის ლექსიკონზე 1848 წ.
- 4, ბროსეს წინასიტყვაობა, „ვეფხისტყაოსნის“ 1840 წ.
- 5, ტიმოთე მთავარ ეპისკოპოსის მოგზაურობა, გამოც. 1852 წ.
- 6, ჟურნალ „ცისკარი“ 1867 წ.
- 7, გაზმირ ლოფინცკის წინასიტყვაობა, „პოლშურს“ ენაზე 1870 წ.
- 8, საქართველოს ისტორია, დამ. ჟანაშვილის, 1875 წ.
- 9, გაზ. „დროება“ 1881 წ.
- 10, ქართველი ქალები, დამ. ჟანაშვილის, „ივერია“ 1883 წ.
- 11, პეტრე უმიკაშვილის „სტატია“, „ივერია“ 1884 წ.
- 12, აკაკის ლექსები, ჟურნალ დაუბეჭდავია.
- 13, საქართველოს საეკლესიო ისტორიის თურცლები, შედგენილი XVII საუკ. არსენ ბერისაგან, ხელთ ნაწერი.
- 14, ტარასი არხიმანდრიტის ცნობები, ქვათა ხეკას მონასტრის „წიგნთ-საცავში“ არს დაცული.
- 15, ვასტანგ მეფის წინასიტყვაობა, გამოცემული 1713 წ. ქ. თფილისს.
- 16, თეიმურაზ მეფის ლექსები და სხვათა ძეგლთა მწერალთა.
- 17, დავით ბატონიშვილისაგან დტოკებული ცნობანი, ხელთ ნაწერი.
- 18, წეობილი სიტყვაობა, ანტონ კათალიკოზისა, გამოც. 1852 წ.
- 19, პლატონ იოსელიანის შენიშვნები რუსთაველზე.
- 20, ქართული ქრესტომატია, ნაწი. პირ. გამოც. 1848 წ.
- 21, როსტომიანი, (შაჰნამე) თარგმნილი ხოსრო თურმანიძესი, XVII საუკ.
- 22, ბაგრატ ბატონიშვილის ლექსები, დაწერილი XVII საუკ.
- 23, კალმასობის წინასიტყვაობა დ. ბაქრაძისა 1862 წ.

II

- 24, Ходъ науки въ Грузіи («Сѣверная пчела» 1840 г.)
- 25, Краткій взглядъ на грузинскую литературу (Тиф.
вѣд. за 1832 г.).
- 26, Грузинская литература. Броссе (сынъ отчества за 1840 г.)
- 27, Памятники письменности въ грузіи (Кавказъ за 1849 г.)
- 28, Закавказскій вѣстникъ за 1850 г.
- 29, „Кавказъ“ за 1846 г.
- 30, „Кавказъ“ за 1870 г.
- 31, Древняя Месхія, Бакрадзе. „Кавказъ“ 1855 г.
- 32, Путешествія отъ Тиф. до Мцхеты за 1871 г. Пл. Юс-
селиани.
- 33, Взглядъ на грузинскую литературу-Броссе въ (жур.
мин. нар. просвѣщенія за 1838 г.)
- 34, Исторія, Грузіи Головина за 1865 г.
- 35, Грузія, изданіе 1802 г. Александрo-Невской Академіи
- 36, Исторія Грузіи, царевича Давида, изд. 1801 г.
- 37, О Руставели ст. Р. Эристова. „Кавказъ“.
- 38, О Руставели ст. Г. Юсселиани. „Кавказъ“.
- 39, Лекціи Гулака о Руставели.
- 40, Объ Историческихъ и этнографическихъ отношеніяхъ
города Тифлиса, Бакрадзе. 1873 г.
- 38, ჯანგაძის ბეგრადის, ბეგრად. 1848 წ.
- 39, შოთა რუსთავი. Платонъ Юселиани.

შოთა რუსთაველი.

შოთა რუსთაველისაგან დაწერილი „მეფხის-ტყაოსანი“ დღეს მთელ ქართველობას თავის ლიტერატურის მთიებად მიაჩნია. ამ შესანიშნავი და დაუფასებელი თხზულების სიტყვა-პასუხსა და კილოს მკითხველი ისეთს ეშხზე და აღტაცებაში მოჰყავს, რომ მას ათას ნაირი ჰანგები დაუტრიალდება ხოლმე მთელს არსებაში. მინც-კი იმას ერთხელ წაიკითხავს, იმავე დროს ის უთუოდ მეორეთა და მესამეთაც გადაფურცლამს. ამ წიგნის სინარჩარესა და ტურთად წყობილ ლექსებს ბევრ მაშვრალ კაცისათვის მოუღონენია, ბევრის ტვირთ-მძიმე და მრავალ-გზის ტანჯული კაცისთვის ცრემლი მოუწმენდია და, როგორც ბრძანა პოეტმა, ბევრის ილაჯ გაწყვეტილის კაცისთვისაც სამარის კარამდის უნუგეშებია. „მეფხის-ტყაოსანი“, არის სიმდიდრე ქართველის ერის ჭკუა-გონებისა. ამ წიგნის არსებობამ მტკიცედ დაიცვა და შეინახა ის მდიდარი ენა, რომლითაც მის დამწერის დროის ქართველნი სწავლობდნენ და საუბრობდნენ, მეთორმეტე საუკუნეში. მისმა დამწერმა მთელ ერს მისცა და აჩუქა თავის სახსოვრად საუკუნო გვაროვნობითი სიმდიდრე, რომელიც ქართველ ერისაგან მიღებულია და დაუფასებელ განძად აღიარებულია. დასაწყისიდანვე ქართველობის ერთს ნაწილს დიდს სასახელოდ მიაჩნდა ეს თხზულება. შემდეგ და შემდეგ, რაც დრო გადიოდა, უფრო და უფრო ვრცელდებოდა იგი და მისი ძვირფასი მნიშვნელობაც საყურადღებოდ ჰხდებოდა. ხალხიც შედიოდა მის ღრმა შინაჯრის გამოკვლევაში, რომლისაგანაც

მრავალნი გაოცებულნი შთებოდნენ და აღტაცებით საესენი გადასცემდნენ ხოლმე სხვა და სხვა პირსა „მეფხის-ტყაოსნის“ მაღალს მნიშვნელობას.

საუკუნოები საუკუნოებს მისდევდა და „მეფხის-ტყაოსანი“ უფრო იფინებოდა, აგრე დღესაც ის ჩვენ წინ ძევს. კიდევ ახალი გამოცემა. მს თვალ-მარგალიტი თხზულება ყოფილა, არის და იქმნება უკვდავი კმნილება, ვიდრე დედა-მიწის ზურგზე ქართული სიტყვიერება იცოცხლებს! ძმართველთა გულსა და სულოს მოაღბენს და დიდ მგრძნობელობასაც აღუძრავს, მს ხომ დღესაც ასრეა და ყოველს ქართველს სწორედ ასრევე მიაჩნია. ღლესაც რომ კითხვა იყოს სადმე აღძრული ქართული მწერლობის სიმდიდრის შესახებ „მეფხის-ტყაოსნის“ გარდა ჩვენ სხვას ვერას დაეინახეთ. ღლესაც თუ თქმულა მეროპაში, მხოლოდ ამ კლასიკური თხზულების გამო, და ამისთანა კმნილების შემქნელი კაცის შესახებ რომ ცნობები არ გვქონდეს, ეს კი ცოტა რალაც გულ-გრილობაში უნდა მივიღოთ. მართალია თითო-ოროლა ნაბეჭდი ცნობები არის დარჩენილი, მაგრამ იმის მომეტებული ნაწილი მხოლოდ ხელთ ნაწერობით არს დაცული და რამდენიმეც დაბეჭდილია, დაბეჭდილი ცნობანი თითქმის რომ სულ ერთი და იგივია, მხოლოდ სხვა და სხვა მწერალთაგან თავისებურათ გადაკეთებული.

ამ რამდენიმე წლის წინად, მე შეეუდექი შოთა რუსთაველის ცხოვრებაზე ცნობების შეკრებასა და გაცნობას. ამ უკანასკნელს დროს ცნობათა რიცხვი იქამდის ავიდა, რომ აშკარად დავრწმუნდით, რომ მით შესაძლებელი იქნებოდა მისი ცხოვრების აღწერა.

ჩ.

„ვინ იყო ისა და რა იყო მისი სახელი,
ის იყო შოთა, დიდი შოთა, რუსთაველი“
ვ. ორბელიანი.

ძართული მწერლობის მნათობი ეარსკელავი და მე-
ლექსეობის მამათ მთავარი შოთა რუსთაველი მამარ მე-
ფის დროს სცხოვრობდა მეთორმეტე საუკუნეში. ამ სა-
განს ამტკიცებენ თვით შოთა რუსთაველის ბრწყინვალე
„მეუხის ტყაოსნის“ წინა-სიტყვაობა და საქართველოს
ისტორიკოსნი: ბროსე, ბაქრაძე, ბარათაშვილი, იოსელიანი
და სხვანი.

შოთა რუსთაველი დაიბადა ახალ-ციხის მახლობლივე
მდებარე სოფელს რუსთავეში, რომელ სოფლის მხარესაც
ძველად სამეცხეთოს უწოდებდნენ. ამ ქვეყნის სახელის გამო
თვით შოთა რუსთაველიც თავის თავზე ამბობს: „და ეს-
წერამ მესხი ვინმე მელექსე, მე რუსთავეისა დაბისა“.
მაგრამ ზოგიერთნი ჰფიქრობენ, რომ შოთა რუსთაველი
სამეცხეთოს სოფელს რუსთავეიდან კი არ იყოფო, არამედ
თბილისის მარჯვენა მხრით მდებარის დაბა რუსთავეიდანო,
რომელ დაბასაც ერთ დროს ქალაქადაც უწოდებდნენო.
ამავე ქალაქს ბოსტან ქალაქადაც ჰხადიან. ამას იხსენებს
მახუშტიც. ზოგნი იმასაც ამბობენ, რომ განა არ შეიძლე-
ბოდაო, რომ შოთა რუსთაველი თემით მესხი ყოფილიყო და
მცხოვრები ქალაქ რუსთავეშიო. ამის დასამტკიცებელ საბუ-

თად შოთა რუსთაველზე დარჩენილს ლეგენდის შინაარსში მოაყვანილს ცნობას უჩვენებენ. აქ არის მოხსენებული, რომ შოთა რუსთაველი ობილისში სცხოვრებდაო, მაგრამ ყველა ამ პირთა მოხსენებათა წინაღმდეგი თვით „მეფხის ტყაოსნიდანვე“ მტკიცდება. ჩემის აზრით რუსთაველი იყო თემით მესხი. რაისა გამო თვითაც განმარტავს „და ესწერ ვინმე მესხი მელექსე, მე რუსთავეისა დაბისა“, ამ სტრიქონიდან აშკარად მტკიცდება რომ, შოთა რუსთაველი სამეცხეთოს რუსთაველად იყო. აქ ჩვენგან მოხსენებულ ცნობებს ბერი სხვა და სხვა ცნობებიც ეთანხმებიან, როგორც ისტორიული, აგრეთვე მოთხრობითი, ზეპირ-გადმოცემითი და სხვანი. მაგალითად: ბაგრატ ბატონი-შვილი სწერს, რომ შოთა რუსთაველი სამეცხეთოს რუსთაველად იყო, და რუსთაველი განაშენა ოამარ მეფემაო. ეს მოხსენებულია თვით ბაგრატ ბატონი-შვილისაგან დაწერილს ქრონიკაში, რომელშიაც აღწერილია შესანიშნავი შემთხვევანი საქართველოს მეფეთა და ერისა. ამავე ჰაზრს ლექსად განმარტავს ხოსრო ოურმანიძე სპარსულიდან ნათარგმნს „როსტომიანში“. აქ მოხსენებულია რამდენიმე ტაეზი გაბასებთა შესახებ ორის მელექსისა. პირველი აღგილი შოთა რუსთაველს უკავია და ერთ ოლაგას პასუხად სწერს: „რას მამერჩი ბერი-ბერსა, მე გავლექსე ლამაზ ენა, აზიცი ვარ თვალ-წარბისა, ვინ სოფელი დააშენა: შენ ტყუილად შემოგფიცეს, მათ აუბნეს ტკბილად ენა, და თუმცა ფასი არ მიბოძა, მან რუსთავეი ამიშენა“. ამ ლექსის დაწერა ასე 1640-1653 უნდა ყოფილიყო. მოხსენებულია, რომ თუმცა „მეფხის ტყაოსნის“ დაწერაში ფასი არ მიბოძაო, მაგრამ მის ნაცვლად ოამარ მეფემ რუსთავეი ამიშენაო. ბაგრატ ბატონი-შვილის

ცნობას ჩვენ თუ სარწმუნოდ მივიღებთ, მაშინ ამ ლექსში მოხსენებული ცნობაც უეჭვოდ უნდა დარჩეს, ეს მით უფრო, რადგანაც ხოსრო ორმანძის „როსტომიანში“ მოხსენებულს რუსთაველის მოპასუხეთ ბაგრატ ბატონიშვილი გამოჰყავს. ამავ საგანს უეჭვოდ ეთანხმება საქართველოს ისტორიის მწერალი თეიმურაზ ბატონიშვილი.

საქართველოს ისტორიის მწერალთა დამტკიცებით შოთა რუსთველი დაბადებულია დაბა რუსთავეში. დაბადების წელი არა სჩანს; ზემოთ აღნიშნულნი რიცხვნი კი მოყვანილია ერთს ძველს ხელთ ნაწერში, საილამაც გარდაუღიათ და მოფენილა კიდევ. ეს რიცხვი-არის 1172—1216 წლამდის. ამ ცნობებიდან უხელმძღვანელებიათ, როგორც იოსელიანს, აგრეთვე ბროსეს, ჩუბინოვს, ბაქრაძეს და სხვათაცა. შოთა რუსთველის მშობლების ვინაობაზე ერთი ძველი წერილი მოგვითხრობს, რომ შოთა რუსთველის მამა რუსთავეის მთავარი იყო. ამ საგანს მღვდელი დიმიტრი ჯანაშვილიც ამტკიცებს და სწერს, რომ შოთა რუსთველის მამა თამარ მეფის ამირ-სპასალარი იყო. ეს დასკვნა ამ უკანასკნელს „მეფის ტყაოსნის“ შესავალიდან გამოჰყავს, სადაც მოხსენებულია იგავ სიტყვაობით, რომ „აეთანდლო იყო სპასპეტი ძე ამირ-სპასალარისა“.

შოთა რუსთველი აღზრდილა თავის სამშობლო სოფელს თუ დაბა რუსთავეში. აღზრდის შემდეგ იგი მიუბარებიათ ტბეთის მონასტრის ბერებისთვის, სადაც იმას წიგნის სწავლა დაუწყევია. ეს ჰაზრი და ცნობა არაფერს ჰქონია გამოკვლეული. შემდეგ ტბეთის მონასტრიდან ის გადმოუყვანიათ ძახეთში, ქალაქ ბრემს, სადაც დარჩენილა სასწავლო პალატში. მოგვითხრობენ, რომ ამავე დროს

შოთა რუსთველთან ერთად გადმოიყვანეს სასწავლებლად
მრბელიშვილიო. შოთა რუსთველი თავის ბიძამ, ბერმა
გადმოიყვანაო. იმ დროს შოთა რუსთაველი თორმეტი წლი-
სა ყოფილა, მრბელი-შვილი კი თერთმეტისა. მრბელი-
შვილსა და რუსთველს თურმე ერთი ბერი ზრდიდა. შოთა
რუსთველი ბრემის პალატში ხუთი წელიწადი დარჩენილა,
მეექვსმეტი წლისა ყოფილა, რომ ბრემიდან იყალთოს სას-
წავლებელში მიუცია იმავე ბერს, რომელსაც სამცხიდან
ძახეთში გადმოუყვანია. იყალთოს სასწავლებლიდან შემდ-
გომ ათინას გამგზავრებულია, და სწავლა განათლების მი-
ლების შემდგომ შოთა რუსთველი 22 წლისა დაბრუნდა
საქართველოშიო. მს ცნობები დაბეჭდილია 1881 წ.
„ღროებაში“. მათი ავტორი სწერს, რომ ეს მოთხრობა
პ. იოსელიანმა წაიღო და დაბეჭდას აპირებდაო, მაგ-
რამ არ დაბეჭდა და თვით მოთხრობაც მას აქეთ დაიკარგაო.
მოგეყავს ეს ზემოაღნიშნული ცნობები და თუ რამდენად მართალი
არიან და ჭეშმარიტნი, ამის შესახებ ჩვენ არას ვიტყვი და-
ბეჭდით. მგონებთ კი, რომ ყველა აქ ჩამოთვლილ ცნო-
ბებს არ აქვთ მტკიცე ისტორიული სიმართლე. როგორა-
თაც ტბეთის მონასტერში, აგრეთვე ბრემში და იყალთო-
ში ყოფნა რუსთაველისა ჩვენ საეჭვოთ მიგვაჩნია. მიგვაჩნია
მით უფრო, რადგანაც ყველა ესენი ზეპირ გადმოცემითა
არის და არა ისტორიულ მწერლობით. ამას გარდა, ძალიან
საეჭვოა, რომ სამცხედამ ყმაწვილები მართლ-ძახეთში
გადმოიყვანათ. სამესხეთო ძველადგანვე. უფრო მაღლა
იღვა წერა-კითხვით. ამას საქართველოს ისტორიაც
ამტკიცებს. ზოგი ერთნი იმასაც ამბობენ რომ შოთა
რუსთველი საქართველოს მეფეთა სახლში აღიზარდა, ეს

შენიშვნა მოხსენებულია ერთ ხელთ ნაწერს წიგნის ბოლოში. დამწერი, მოიხსენებს რომ შოთა რუსთაველი მეფეთა სახლშივე განეითარდა და აღიზარდაო. ამ ცნობათ თანახმადვე განმარტავს თ. ვახტ. მარბელიანიც. ის ამბობს, რუსთაველი ობოლი იყო, ტომით მესხი, სოფელს რუსთაველდამაო, რომლის გვარი შემდეგ რუსთაველად გადაკეთდაო. ეს ამბავი ვახტანგ მარბელიანს თავის დედის მეკლე ბატონიშვილისაგან შეუტყვია. მეკლე ბატონიშვილი მეფის ირაკლის ქალი იყო. ამას უამბნია, რომ შოთა რუსთაველის შესახებ ეს ამბავი ძველადგანვე იყო დაშთენილი საქართველოს მეფეთა ოჯახშიო. ეს ცნობა შეიძლება, რომ მართალიც იყოს. მაგრამ, ჯაკი ესეც ზეპირ გადმოცემითი ცნობაა და არა ისტორიული, ამიტომ არც ეს უნდა იყოს მთლად დასაჯერი. ამა ცნობათა გარდა არ ვიცით აგრეთვე ისიც, თუ შოთა რუსთაველს სახელად რა ერქვა. ჩვენ ფიქრობთ, რომ არც შოთა და არც „რუსთაველი“ ნამდვილს მის სახელს არ წარმოადგენენ. ჩვენის ფიქრით ეს სახელი მეტი სახელი უნდა იყოს. მაგალათად: როგორც იოვანე შავეთელს ერის კაცობაში აბდულ მესია რქმევია და ბერობაში შესვლის შემდეგ კი იოვანე, ეს ჩვეულება ძველთა მწერალთა ჩვეულებათ ჰქონიათ. პერ ენახეთ ვერც ერთს ძველს მწერალს, რომ იმას მეტი სახელი არ ჰქონდეს. საქართველოს შემოკლებული ისტორიის დამწერი ბოლოვინი სწერს, რომ შოთა რუსთაველს იოვანე ერქვაო. ჩვენ არ ვიცით, თუ ბოლოვინმა საიდან ამოჩხრიკა ეს სახელი. აგერ ჩვენს წინ აწყვია თითქმის ყველა ის წიგნები, სადაც-კი რუსთაველს შეეხებია და არსად მოხსენებული არ არის, რომ რუსთაველს იოვანე ერქვაო. ჩვენ

გფიქრობთ, რომ ეს პირ-დაპირ ბ. ბოლოვინის ფანტაზია უნდა იყოს. ჩვენის ჰაზრით, მგონი რომ შავთელის სახელი მას რუსთაველის სახელი ეგონა, რადგანაც შავთელის სახელი „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენებულია. ერთი ძველი ლექსი მოგვითხრობს, რომ მეფევის ტყაოსნის დამწერს „შოთა“ მისთვის უწოდეს, რომ ის მაღალ მაღალი კაცი იყო, აწოწილი შოთივითაო. ამ ლექსის დამწერის სახელი არა სჩანს და როგორც შევამცნიეთ ეს ლექსი მეთვრამეტის საუკუნის დასაწყის უნდა იყოს გადაწერილი. მითან რუსთაველი თავის სახელს ისე იხსენიებს „ვეფხის ტყაოსანში“, როგორც ჩვენ უწოდებთ: „რუსთაველი“, „შოთა“ კი იქ არის ნახსენები. ცხადი საქმეა, რომ, როგორც შოთა, ეგრეთვე რუსთაველი, ვეფხის ტყაოსანის“ ავტორის პირველი სახელი არ არის. თუმცა, მართალია ერთ ალაგას „ვეფხის ტყაოსნის“ წინასიტყვაობაში სწერია, რომ მე რუსთაველი ხელობითა ეიქმ საქმესა ამაღ; არი. მაგრამ ამ სტრიქონიდან ორ ნაირი ჰაზრი გამოირკვევა, ერთი: „მე რუსთაველი“ მოაწაფებს, რომ „რუსთაველობა“ ხელობა ყოფილა, რომელიც შოთას სკერია; მეორე ჰაზრი-კი იმას მოასწაფებს, რომ მე რუსთაველსა რა ხელობაცა მაქვს, იმ ხელობის საქმესაც ვაკეთებო, ესე იგი იმას, რაც ხელთა მაქვს, ანუ ხელიდან გამომივაო; თუნდა მეღექსეობა, გინა ლექსების წერა. ბერათ აღკვეცის შემდეგ მისთვის ვითამც კუპრა შოთა უწოდებიათ. კუპრა მოხსენებულია რუსუდანის მეფობის ისტორიაში. ამ სახელის სინამდვილეს შარსადან ბორგიჯანიძისაგან დაწერილი ისტორიაც ამტკიცებს. იქ მოხსენებულია, რომ შოთაც რუსთაველი რუსუდან დედოფლისაგან წარგზავნი-

ლი იყო ელჩად მათარ ხანთადმიო, მაგრამ იმავე ისტორიის ქვეით შოთათ სხვა პირი იგულისხნება. ასე, რომ ამ სახელებთ შემდეგ დღესაც არ ვიცით ნამდვილათა, შოთა რუსთაველს ნამდვილ სახელად რა ერქვა. ამის ასახსნელათა და გამო-სარკვევათ ჩვენ შოთა რუსთაველის სურათი გვქონდა სახეში, რადგანაც სურათი დახატულია იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში, სადაც სახელიც უნდა ყოფილიყოს მიწერილი, მაგრამ ჯერ აქამდის არც ერთს მოგზაურს არ აუწერია ის და არ გარდმოუცია, თუმცა აგერ მეთვრამეტე საუკუნეიდან დაწყებული ხშირათ მოგზაურებდნენ ხოლმე ქართველ მოგზაურნი და ხშირათაც აღგვიწერენ ხოლმე იქაურ მონასტრებთ და განსაკუთრებით ქართველთა მონასტერთ. შოთა რუსთაველის შესახებ იოსელიანი სწერს: „შოთა რუსთაველი იყო მესხი, ანუ მესხეთელი, რომელი სახელ წოდებაც ცნობილია თვით უძველესთ მეისტორიეთა წიგნებში, მაგალითად: როგორც ტაციტისა, პოტლომეისა, პლინისა, ძლაფიოზი და სტრაბონისა. იოსელიანი არ საზღვრავს თუ შოთა რუსთაველი სად სწავლობდა პირველ ხანებში. მეორე თავის წერილში იმასაც მოგვითხრობს, რომ შოთა რუსთაველი მესხეთშივე აღიზარდა. სჩანს იოსელიანს ზემოთ მოყვანილი ცნობა სარწმუნოთ არ მიუღია, რომელიც „წროებიდან“ მოვიყვანეთ და სადაც ნათქვამია, რომ ეს ცნობები იოსელიანმა წაიღო.

რუსთაველი საბერძნეთში.

მეათე საუკუნის ნახევრიდან ანუ ღვეთ ძუტრატ-პალატის მეფობიდან საქართველოს და ბერძნების მეფეთა შორის დამყარდა მტკიცე მეგობრული კავშირი. ამ შეკავშირების დედა - ბოძადა და საფუძვლათ გახდა ერთი და იგივე სარწმუნოება და საბერძნეთის სამღვდელთა პირთ პოლიტიკური მოქმედება, რომელიც ბერძენთა მეფეთა და კურატ-პალატის შორის აღორძინდა. ამ გვარმა დახსლოებამ საქართველოს ერზე ისე იმოქმედა, რომ იმ დროს, ყოველს ქართველს კაცს სანატრელად მიაჩნდა ბერათ შემდგარიყო და წასულიყო საბერძნეთს, ათონის მთაზე სწავლის მისაღებათ. ამგვარის მიზეზების გამო, მეათე საუკუნის დასასრულსავე ქართველთა გარდასწყვიტეს საბერძნეთში მონასტრების გაკეთება. იოვანე ათონელის შემწეობით მართლაც დაარსდა კიდეც ივერიის მონასტერი. ბანითქვა ეს მონასტერი და ყოველს წელიწადს მიემგზავრებოდა იქ ქართველი ყმაწვილ კაცობა. მეთერთმეტე საუკუნის დასაწყისს ამავე მონასტერში დაარსეს ქართული სასწავლებელი. მეთერთმეტე საუკუნის გამოჩენილს ბერ-მონაზონს ბიორგი მთაწმინდელს დიდი გავლენა ჰქონდა საქართველოს მეფეზე და მას ყოველს წლებით ქართველი ყმაწვილებიც მიჰყვანდა ივერიის მონასტრის სასწავლებელში. „მართლის ცხოვრებიდან“ დაწყებული, ვიდრე უკანასკნელს მეისტორიემდის ერთხმად და თანახმად მოგვითხრობენ, - რომ მეთერთმეტე საუკუნეში ღვეთ აღმაშენებელმა წესად დაადგინა, რომ საქართველოდან ყოველს წლებით სამოცი ყმაწვილი შეგროვილი-

ყო და ათონს სწავლის მისაღებად წასულიყვნენო. ამ საგანს სომხის უძველესი მეისტორიენიც აქეშმარიტებენ და აგრეთვე ბროსე, ბაქრაძე, იოსელიანი და სხვანი. სხვა და სხვა ისტორიულის წერილების მეოხებითა და ჩვენებით, უწყებულია, რომ შოთა რუსთაველიც, უცკველია ერთი იმ ყმაწვილთაგანი უნდა იყოსო, რომელიც ყოველს წლობით მიემგზავრებოდენ საქართველოდამაო. თვით ბიორგი მთაწმინდელმაც ერთს წელიწადს 80 ყმაწვილი თვითონ წაიყვანა იქ. ბიორგი მთაწმინდელის შემდეგ კიდევ მიჰყავდათ იქ ყმაწვილები თუ არა ეს არ ვიცით.

ღვეით აღმაშენებელის ბრძანებისამებრ ყმაწვილების გაგზავნის შესახებ. სამი ცნობა გვაქვს და ამებს აქვე მოვიყვანოთ, რადგანაც შესაძლებელია, რომ ამ გამგზავრებათა ცნობებში რამე კავშირი ჰქონდეს რუსთაველის ცხოვრებათა ცნობებს. მართი ცნობა შეეხება 1148 წ. ამ წელს გამგზავრებულან რამდენიმე ყმაწვილნი და იმათ შორის მეთაურათ საბა სინგელი ყოფილა. მეორე შეეხება 1159 წ. მეთაურად სტეფანე ქართველი ყოფილა. მესამე ცნობა შეეხება 1160 წ. მეფის ღიმიტრის დროს. მეფე ღიმიტრი ბერათ აღიკვეცა და მის გამო ღამიანე უწოდეს. საბერნეთი ნახა, წმინდა ადგილები, შემდგომ 'დაბრუნდა და. მიიქცა ღვეით ბარესჯის უღაბნოში, სადაც აღსრულდა და დაკრძალული იქმნა მამათა საფანეშიო. ბარდა ამისა მიემგზავრებოდენ ხოლმე თითო თუ ორ ორი სასულიერო პირები. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ზემოაღნიშნულ მოყვანილს წლებში რუსთაველის გამგზავრება არ მოხდებოდა, რადგანაც ამ რიცხვებში რუსთაველი იქმნება დაბადებულოც არ იყო და თუ იქმნებოდა, მაინც არც იმ წლოვანებაში იქმნებოდა,

რომ ის ამ წლებში საბერძნეთში წასულიყოს. ღაგით აღ-
მაშენებელის შემდეგ დროებში რამდენიმეჯერ მომხდარა
კიდევ ყმაწვილების გაგზავნა, შესაძლებელია, რომ შოთა
რუსთაველი შემდეგ იყოს წასული. ზემოდ მოყვანილს
ცნობებს თუ სარწმუნოდ მივიღებთ მაშინ იმ ცნობების
მეოხებით ჩვენ შეგვიძლიან ვითქვით, რომ შოთა რუს-
თაველი ბიორგი III მეფის დროს უნდა გამგზავრებულიყოს
საბერძნეთში ივერიის მონასტრის სასწავლებელში. ასე,
რომ ჩვენ დღესაც არ ვიცით შოთა რუსთაველი რომელს
წელიწადს წავიდა საქართველოდამ საბერძნეთში. საქართვე-
ლოს ისტორიის მწერალნი ერთ ხმად კი ამტკიცებენ, რომ
შოთა რუსთაველი საბერძნეთში სწავლობდა. ბანმარტვენ,
რომ პირველს ხანებში რუსთაველი ათონის მთის ივერიის
მონასტერში იყო: მს ამტკიცდება ერთის ხელნაწერის
ისტორიულის წიგნიდამ, სადაც დამწერი მოგვითხრობს, რომ
საქართველოს შეილთათვის საბერძნეთში მკვიდრ ბინად
ივერიის მონასტერი იყო. მინც-კი წავიდოდა საქართვე-
ლოდამაო, მლოცველი ბერი, მღვდელი, თუ მოსწავლე
ყველანი პირველად ივერიის მონასტერში უნდა მისული-
ყო. და იქ უნდა ჩამომხტარიყო. არც ერთი ქარ-
თველი არ წავიდოდა საქართველოდამ, რომ იმას ათონის
ივერიის მონასტერში არ მიმოველო და არ ელოცნაო! აქედამ
წამსვლელთ პირთ სამეფო წერილი ეძლეოდათო, რომელ
ზედაც კათალიკოზიც ხელს აწერდაო; მოწმობა ქართულად
იწერებოდაო; ამ მოწმობით ქართველი მოგზაური ივერიის
მონასტერში მიიხწევდაო. იქ ეს წერილი წინამძღვარს უნდა
ენახა და შემდეგ მის; ახალს იქაური წინამძღვარი დაუწერ-
და ბერძნულს ენაზე, სადაც ცალ-კერძ საქართველოს პატ-

რიარზი ბეჭედს დაასომდაო და მეორეს მხრით საბერძნეთის იმპერატორისას. „შეჰველია, რომ შოთა რუსთაველიც პირველ ხანებში ივერიის მონასტრის სასწავლებელში იქმნებოდაო, იქ გაიკეთამდა სეცკლესიო სწავლათა, ბერძნულსა და ლათინურს ენებს და ამ ენებზე შედგენილი საეკლესიო წიგნებთაჲცა, რომელთა მეოხებითაჲცა და საშუალებით უნდა აღმოსცნებულყოსო უკუდავი შოთა რუსთაველის მაღალი ნიჭიერება და ხელოვნება“.

მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოს ისტორიის მწერალნი დაბეჯითებით და დაჰეშმარიტებით მოგვითხრობენ, რომ შოთა რუსთაველი ათინაში სწავლობდაო. ამა მეისტორიეთა გარდმოცემით და ჩვენებით შოთა რუსთაველი ათინაში კარგა ხანს დაჩინილა. შემდეგ განვითარებისა და დახელოვნებისა იგი შესულა იქაურს ფილოსოფოსთა სკოლაში, სადაც განვითარებულა, როგორათაც ელინურს და ლათინურს ენებში, ეგრეთვე ფილოსოფოსთა წიგნებში და მჭევრმეტყველობაში. ამას თემურაზ მეფეც ამტკიცებს. „შოთა რუსთაველი ათინურს ფილოსოფოსთა და ლეთიმეტყველთა მაღალს სასწავლებელში სწავლობდა“, ამბობს ის. ამასვე ამტკიცებენ: მეთვრამეტე საუკუნის მელექსე მუნანა კახის მდივანი, მახტანგ მეფე, ბაქარი, თეიმურაზი, ბაგრატი და ლავითი. ამათს თანხმადვე განმარტავს ბროსე, ბაქრაძე, იოსელიანი, თეიმურაზ ბატონიშვილი და მრავალნიც სხვანი. აქ ჩამოთვლილ პირთ ცნობათა ერთობ ეთანხმება და ნათელს ჰფენს ერთი ძველი მწერლობის ცნობაცა, სადაც მოხსენებულია, რომ „შოთა რუსთაველი მისრული საბერძნეთად გამოეცხადა ივერიის მონასტრის წინამძღვარსა და თავი თვისი აღიარა მის მფარველობის ქვე-

შა⁴. ზემოაღნიშნულთა ცნობათა გარდა, საქართველოს მეისტორიენი უეჭვოთ და დამტკიცებით მოგვითხრობენ იმასაც, რომ შოთა რუსთაველი, როდესაც საქმარისად განვითარდა და განათლდა, შემდეგ დაბრუნდა საქართველოში. დაბრუნების დრო და წელი გამოუტყვეველია და არც არა ძველის წიგნებიდამ სჩანს. განმარტებულია მხოლოდ ის, რომ შოთა რუსთაველი მაღალის გოებით სავსე და ღრმად მსწავლელი დაბრუნდა საქართველოში. ამ საგანს ერთხმად ამტკიცებენ და ერთი ძველი მელექსეც სწერს, რომ „რუსთაველის ცალი პიიტკოსი ჩვენში არაფერს ყოფილა. ეს პიიტკოსობა მას საბერძნეთის ფილოსოფოსთაგან შეესწავლია და შემდეგ მის დაბრუნებულა საქართველოში მაღალითა სათნოებითა სავსე, ბრძენი, რიტორი, ენა წყლიანი, ფილოსოფოსი, ღრმად გამომეტყუი, სიტყვა მკუხი, ფილოსოფიასა შინა უაღრესობით განსწავლული, რაისა გამო ბრძენმა და რიტორმა მეფე მემურაზ პირველმაც განმარტა, რომ რუსთაველი სიბრძნის ტბა არისო, რომელსა ენა რიტორი უნდა ეუწოდოთო“. ამ ცნობაშიაც იგივეა განმარტული, რომ შოთა რუსთაველი მაღალის გონიერებით და ფილოსოფიის სწავლით სავსე საბერძნეთიდან მოვიდა საქართველოში. ჩვენ ვეცადეთ და რაც კი რამ ცნობები იყო შოთა რუსთაველის შესახებ შემოვიტანეთ აქ, ეს ცნობები ზოგი აქამდის დაუბეჭდელია შით და ზოგნი-კი დაბეჭდილი. ამ ცნობებით ცოტათ თუ ბევრად გამოიჩვენება მკირე რამ ჰაზრი რუსთაველის შესახებ, მაგრამ ნათლად მაინც არა სჩანს, თუ შოთა რუსთაველი თავის მოგზაურობის დროს სად, რამდენ წელიწადს დარჩა, როგორათა ც ივერიის მონასტრის სასწავლებელში,

აგრეთვე ათინურს ფილოსოფოსთა სკოლაში, ან სხვაგან სად-
მე და ანუ საბერძნეთიდან როდის დაბრუნდა საქართველოში.
მოიხსენებენ რომ „შოთა რუსთაველი კარგა ხანს უნ-
და ყოფილიყო საბერძნეთში. ამ შესანიშნავ კაცზე დიად
დიდი გავლენა ჰქონდა საბერძნეთის ფილოსოფოსთა,
ლეთის-მეტყველთა და სხვათა მისთანა სწავლათა“ განმარტავს
პრიჩლ მეფე თავის ლექსებში. ეს ცხადი საქმეა; რად-
განაც ამისთანა ძალასა, და ნიქს როგორიც რუსთაველმა
გამოაჩინა „მეფის ტყაოსანში“ ყოვლად შეუძლებელია,
რომ ის ნიქი ერთს ან ორ წალიწადში გასწორენიყოს და
განვითარებოდეს. შოთა რუსთაველის შესახებ იმასაც მო-
გვითხრობენ, რომ საბერძნეთში ყოფნის დროს ბერძნული
და ლათინური ენების გარდა სპარსული და არაბულიც
შეისწავლაო. ამ ენებს გარდა მწერლობაც დაახლოვებით
გაიცნოვო, და როგორათაც საბერძნეთის უძველესი დრო-
ის მწერლებთ ნაწერების გაცნობა, აგრეთვე ამათზე არა
ნაკლებ სპარსული და არაბული მწერლობაცო. ამ ენებსა
და მწერლობას დიდად დაახლოვებია შოთა რუსთაველი და
ღრმათაც შეუსწავლიაო. ზოგი ერთი ძველი მეისტორიენი
იმასაც მოგვითხრობენ, „რომ შოთა რუსთაველმა საბერ-
ძნეთში სწავლის დროს მარტო მლინური და ლათინური
ენები შეისწავლაო და აგრეთვე მათივე მწერლობაო. სპარ-
სულსა და არაბულს ენებსა და მწერლობას იმ დროებში
საბერძნეთში ისეთი მაღალი ადგილი არ ეკავა, რომ სა-
სწავლებლებშიაც შესასწავლებლათ შეტანილი ჰქონიყოთ“.
მაშასადამე რუსთაველისაგან საბერძნეთში სპარს არაბულ
ენებისა და მწერლობის შესწავლა ყოვლად შეუძლე-
ბელს საგანს წარმოადგენს. ამის დასამტკიცებელ საბუთად

იმასაც ჰხმარობენ, რომ საბერძნეთის საეკლესიო მსწავ-
ლულთა და ღვთის მეტყველთა არად ეპიტნაებოდათ მაჰმა-
დიანთ ენა და მწერლობაჲ და რაც უნდა მაღალის ღირ-
სებისა საგანი ყოფილიყო სპარსულის და არაბულის ენებზე, იმას
მაინც ბერძულს ენაზე ასწავლიდნენ. ამ საგანს მტკიცე
ბეჭედს ის პირნი ასმენ, რომელნიც ჰფიქრობენ დარწმუ-
ნებით, რომ შოთა რუსთაველი საბერძნეთის საეკლესიო
მსწავლულთა და ღვთის-მეტყველთა სწავლისა და გავლე-
ნის ქვეშ აღიზარდაო, და არა საერო ფილოსოფოსთ მწერ-
ლებისაო. ზოგიერთნი იმასაც დაქვემდებარებით აღი-
არებენ, რომ შოთა რუსთაველს არაბული, სპარსული ენები
და მწერლობა საქართველოში უნდა შეესწავლაო; უფრო
შესაძლებელიც არისო, რომ ამ ხალხთა მწერლობაც აქ-
ვე გაეცნოვო, რადგანაც ამა ხალხებთა ენასა და მწერლო-
ბას თვით მანტანგ ბორგ-ასლანის დროდამე მიეცა მსელე-
ლობა და წარმატებაში შესვლაო. საქართველოს ისტორიის
ძველნი მწერალნიც რაღაცნაირ მიუხდობლათა და უპატიუ-
რობათ სთვლიდნენ სპარსული ენის შესწავლასა და თი-
თქმის ეკლესიის წინამდევრათაც. მეორე მწერლის ჰაზ-
რით, შოთა რუსთაველს საბერძნეთში თითქმის ყოველ ნაი-
რი მეცნიერება შეუსწავლია. მრთს ძველს ხელ-ნაწერს
„მეფხის ტყაოსნის“ ბოლოზე მიწერილია ერთს უცნობ
კაცისაგან შემდეგი: „წიგნსა ამასა, რომელსა ეწოდების
„მეფხის ტყაოსანი“ დაუწერია შოთა რუსთაველს, შოთა დიდი
გვარის კაცის შვილი ყოფილა, საბერძნეთში წასულა, იქ
აღზრდილა ივერიის მონასტერში და ბერძენთა ათინურს
სასწავლებელშიაცა, სადაცა მოუსმენია ფილოსოფია, ღვ-
თის მეტყველება, კათელორია, შეუსწავლია ღვით უძლე-

ველის წიგნები, ქართველთა ფილოსოფოსის იოანე პატე
რიწისაგან“.

„პეტრიწი ესე აღიზარდა რომსა შინა პატერიწებთა
სასწავლო სახლში, რაისაგანჲო მას პატერიწიც უწოდეს,
ამა სამეცნიერო წიგნთა გარდა შოთა რუსთაველს საბერ-
ძნეთშივე შეუსწავლია ბერძნული ენა, ლათინური, სპარ-
სული, არაბული, შრული და სხვანიც მრავალნი“. ამ
ცნობებთ გარდა ჩვენ სხვა ცნობები არა გვაქვს რა შოთა
რუსთაველის პირვანდელის სწავლა განათლების შესახებ. იო-
სელიანი განმარტავს, რომ „ჩვენ მხოლოდ ის ვიცით, რომ
შოთა რუსთაველი ათინაში სწავლობდა და იცოდა სპარსუ-
ლი და არაბული ენები“ განმარტავს მეორე მწერალი,
საიდამაც იოსელიანსაც უხელმძღვანებია, „შოთა რუსთაველი
ათინელთ ფილოსოფოსეფთან სწავლობდა, სადაც შეისწა-
ვლა მრავალი ენები: ბერძნული, ლათინური, სპარსული,
არაბული და სხვანი“. არსად და არაფერ სიტყვას არ ახსე-
ნებს იმის შესახებ, თუ შოთა რუსთაველმა ქართული სად-
ლა შეისწავლა. მართნი ამტკიცებენ, რომ ძველს დროება-
ში, საბერძნეთის ზოგიერთს სასწავლებელში ქართულს ენას
ასწავლიდნენო; მეორეები კი სულ წინაღმდეგ ჰაზრს მოგვი-
თხრობენ. ასე რომ, თუ პირველთა დავერწმუნეთ, მაშინ ის
უნდა აღვიაროთ, რომ რუსთაველი ქართულს ენასაც სა-
ბერძნეთში შეისწავლიდა და თუ მეორე მივიღეთ შესაწ-
ყნარებლათ, მაშინ კი ის უნდა ვიფიქროთ, რომ შოთა რუს-
თაველს ქართული ენის შესწავლა მარტო ივერიის მონა-
სტრის სასწავლებელში უნდა მიეღო და არა ათინურს
ფილოსოფოსთა სკოლაში.

მეთორმეტე საუკუნეში, ოამარ მეფის დროს, საქართველოს აღმოუბრწყინდა მის განმადიდებელი და მნათობ ვარსკლავი შოთა რუსთაველი. ამ გვარის ნათელ მოსილი, გონება განცხოვლებულის და განსვეტალებულის კაცის შესახებ მხოლოდ ის სჩანს, რომ შოთა რუსთაველი ოამარ მეფის მეჭურჭლეთ უხუცესად იყოფო, ესე იგი მოღარეთ უხუცესი, ანუ ხაზინადარი (მინისტერი ფინანსთა). ამ საგანს თითქმის უეჭვოთ განმარტვენ ყველა ის მეისტორიენი ვისაც კი რამე დაუწერია საქართველოს ისტორიის შესახებ და განსაკუთრებით შოთა რუსთაველის შესახებ. ამ პირთა ცნობებს ქვემოთ სათითაოთ მოვიყვანთ და ფუჩვენებთ მკითხველს, თუ ვის რა სარწმუნო ცნობები აქვს მიღებული და ან ვინ უფრო დაქვემდარიტებით რას მოგვითხრობს. ზემოთ მოხსენებულს ცნობებს ჩვენ თუ სარწმუნოთ დავინახავთ, რომ შოთა რუსთაველი ოამარ მეფის მეჭურჭლეთ უხუცესათ იყოფო. მაშინ ჯანაშვილისაგან იგავ-სიტყვაობით ახსნა უმნიშვნელოთ დარჩება, სადაც მოხსენებულია, რომ, „ავთანდილ იყო სპასპეტი, ძე ამირ სპასალარია“ სპასპეტი ნიშნავს (სპარსულია) მხედართ-მთავარს, ამირ-სპასალარი, მხედართ მთავარზე უფროსს. მს საგანი ასევე აიხსნებოდა ძველათ და დღესაც ასევე ჰხსნიან. მეჭურჭლეთ უხუცესი-კი ნიშნავს ხაზინადარს სამეფოსი, საეკლესიოთა, ლაშქართა და სხვათა. ჯანაშვილის ცნობას ჩვენ მტკიცე ბეჭედს არ ვასომთ, რადგანაც მისი გარდმოცემა იგავ-სიტ-

ყვაობათა ახსნას შეეხება, მაგრამ თუ „მეტხის ტყაოსნის“ შინაარსის შესახებ-კი ჩვენ სარწმუნოთ გვექმნება ის, რომ შოთა რუსთველის „მეტხის ტყაოსნის“ შინაარსი შეთანხმებით არს დაწერილი იმ დროის საქართველოს ისტორიისა, მაშინ, მაშასადამე, ისიც უეჭვოდ უნდა მივიღოთ, რომ შოთა რუსთაველი სპასპეტათაც არ ყოფილიყო, სამუდამოთ თუ არა, დროებით მაინცა და შემდეგ მეჭურჭლეთ უხუცესობაც მიეღოს. საქართველოს მეისტორიებს ამგვარი შენიშვნებით საშინლათ არეულ-დარეულები აქვსთ. მართი მოგვითხრობს, რომ შოთა რუსთველი მამარ მეფის სპასპეტი იყო, მეორე სწერს, რომ მეჭურჭლეთ უხუცესი, მესამე სწერს, რომ სახლთ-უხუცესიო, მეოთხე სწერს, რომ ამირ-სპასალარი და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვა და სხვა თანამდებობაშიაც არ აღიარებენ. ამ პირთა, ხელთ სამძღვანოთ შეიძლება, რომ რუსთაველის დროისა და დროის თანამდებობა მიეღოთ და ისევე გარდმოეცათ, მაგალითად: ერთს იმ თანამდებობით გამოეხატნა, როცა რუსთაველი პირველ დროებაში ერთს თანამდებობაზე იყო, მეორეს გამოეხატნა შემდეგი დროის თანამდებობით, როცა იმას სხვათა ნამდებობა ჰქონდა. აქ განმარტულ ცნობების გარდმოცემით ჩვენ ვფიქრობთ, რომ შოთა რუსთველი სამეფო მსახურებშიაც უნდა ყოფილიყო. მართალია ზოგიერთა ცნობები გვარწმუნებენ, რომ შოთა რუსთველი სამეფო სამსახურშიაც იყო; მაგრამ სინამდვილით ამ ცნობებზე ჩვენ არა ვიცით რა. იყო შოთა რუსთველი სამეფო სამსახურში თუ არა? ამის საფუძველად-კი რომ იყო, თეიმურაზ ბატონიშვილის დაბეჯითებითი ბეჭედი აქვს დასმული. ეს ცნობ თეიმურაზ ბატონიშვილის

შარსადან ბორგიჯანისაგან შედგენილს საქართველოს ისტორიიდან გამოუკრეფია. ამ ისტორიის ერთი ნაწილი დაბეჭდილია, მაგრამ დაბეჭდილი სხვა დროს შეეხება; ესევე უეჭვოთ მიუღია ბროსეს, ჩუბინოვს, იოსელიანს და სხვათაც მრავალთა. ამის დასამტკიცებლად ჩვენ არა ფერი გვაქვს და ცოტა არ იყოს საეჭვოთაც მიგვაჩნია; უფროა ჯანაშვილის ცნობებია მისაღები, რომელიც თავის მოსაზრებით ჰხსნის, რომ შოთა რუსთველი სპასპეტათ უნდა ყოფილიყო. ზემორე მოხსენებულთ ცნობათა უმტკიცეობას ისიც გვიმტკიცებს, რომ შოთა რუსთაველის შესახებ მამარ მეფის დროის ისტორიაში სრულიად არაფერია მოხსენებული. ნუთუ იმ დროის ისტორიკს ისე უნდა დაეწეროს იმ დროის საქართველოს ისტორია, რომ სამეფო პირთა და მეფეთა ამბავთა აღწერაში იმისთანა პირი, როგორიც რუსთაველი უნდა ყოფილიყოს, ამაზე სიტყვაც არ ეთქვას, ეს ყოვლად საეჭვოა, რადგანაც მამარ მეფის ისტორიაში, ამის დროის არამც თუ მოღარეთ უხუცესის, სპასპეტის და გინა მეჭურჭლეთ უხუცესის სახელთ აქვსთ ადგილები, არამედ ამაზე უფრო ბევრათ მდებალთ თანამდებობის პირთაცა. მაშასადამე ყოვლათ შეუძლებელია, რომ ესეთი მაღალი თანამდებობის პირზე, როგორიც რუსთაველის ჰხადიან, მის თანამედროვე მეისტორიეს გვერდზე აველო და ხმა არ ამოეღო.

შოთა რუსთველის ასე უცნობლობის გამო „ქართლის ცხოვრებაში“ ჩვენ ერთობ გაკვირვებულნი ვართ და ამ გამოურკვევლობის გამო ორ ნაირი ჰაზრი გვებადება, პირველი: სჩანს, რუსთაველი სამეფო სამსახურში არა ყოფილა, რაისა გამო არც ისტორიაში მოუხსენებიათ მისი

სახელი, თორემ ყოვლად შეუძლებელი იქმნებოდა, რომ გამოეტოვებინათ. მეორე ის, რომ იქმნება იყო კიდეცა, მაგრამ მაშინდელმა შეურიგებელმა გარემოებამა, ანგარებით საესე უმაღლეს სამეფო პირებმა და სხვებმა თავიანთის ქიშპობით ისე იმოქმედეს მასზე, რომ რუსთაველი არამც თუ დევნით, სახელითაც კი გამოსდევნეს ისტორიკობა. ეს დამტკიცდება ქვემოთ, სადაც შევხებით მაშინდელს სამეფო უმაღლესთ პირთ გამგეობასა და მწერალთა დევნასა. სამწუხაროა ქვეშაირით, რომ აქამდისინ ჩვენი მეისტორიენი სრულებით არ შეცხნენ ამ საგანსა და არც ერთ მათგანმა არ გამოარკვია ეს. იმ დროს, როდესაც ჩვენთა მეფეთა ქებით და მუხანათთა შეილებთა ცამდის აყვანითა და სხვა ამისთანებით საესეა ჩვენი მწერლობა! მე მგონია, რომ სულ არც ისე უმანკოები იქმნებოდნენ ისინი, რომ მათ წინაშე მამულისა რამე ცოდვები და შეცდომები არა ჰქონოდათ. მგონი არც ის უნდა იყოს დასაძახისი და საგმობელი, თუ ვინმემ მოსაზრების თვალთ შეხედა ჩვენს წარსულს, საგმობელი თავის შესაფერი ცნობებით გამოხატა და საქები კიდეც ისე. აი ამ გვარის გამოურკვევლობის მეოხებით წარმოსთქვა ბ. ნანეიშვილმა, რომ ქართველთა მეფეთა დროის ქართველ მწერლების დევნა ჯერჯერობით გამოურკვეველია, დაუმტკიცებელია და ამიტომ ჩვენც ცოტა არ იყოს საეჭვოთ მიგვაჩნიაო. მაგრამ რა ვსთქვათ იმისთანა კაცზე რომელმაც ზრ. შიფშიძის უნიჭო მოთხრობა, სახელდობრ „სამი დღე თოვლ ქვეშ“ ცამდის აიყვანა „დროებაში“.

ჩვენგან ზემოთ მოხსენებულთ ცნობათა გარდა ზოგიერთნი იმასაც მოგვითხრობენ, რომ შოთა რუსთა-

ველი თვით ქალაქ რუსთავის მთავრათ იყოფო, ეს ბეჭედი-
თაც არს გამოთქმული და ამათ შორის შეიმუშაზ მეფე
უეჭვოთ აღიარებს და შემდეგ თვითვე განმარტებით სხო-
ლიოს უმატებს: „რუსთავი, ქალაქი ჰერეთისა მამული არის:
ესე იგი გარე ძახეთისა, ტფილისიდან მტკვრის გაღმა და
შორავს ექვსითა მილითა. უწინ ამ ქალაქსა ეწოდა ბოასტან
ქალაქი, ხოლო აწ დარღვეულ არს და უხმობენ ნაგებებსა“
ამ სხოლიოს მიხედვით აშკარად მტკიცდება ის შემ-
ცდარი აზრი, რომელიც ჩვენ ზემოთ გვანმარტეთ. ზოგი
ერთნი იმასაც უწყიან, რომ რუსთავის მთავრათ შოთა
რუსთაველის მამა იყოფო და არა თვითონ შოთაო. ამ
ცნობებს შეიმუშაზის ცნობები კი ერთობ ეწინააღმდეგე-
ბიან. მაგალითად იმ ადგილას, საიდანაც ჩვენც მოვიყვანეთ
რამდენიმე ცნობები, შეიმუშაზი აი როგორ განმარტავს:
„შემდგომად დიდისა მის მეფისა მამარისა, შოთა რუსთავე-
ლი, რომელიცა იყო მთავარი ქალაქის რუსთავასა და
მამარ მეფის მეჭურჭლეთ უზუცესი იყო ე. ი. მოღარეთ
უზუცესი, ზაზინადარი. იყო იგი კაცი განსწავლული და
ყოველითა კეთილზნობითა, სრული ფილოსოფოსი და
უსწორი პოეტიკოსი“. ეს კი და დაპატიოსნა, შეიმუშაზის
სიტყვით შოთა რუსთაველი მთავარი ყოფილა რუსთავის
ქალაქისა, ეს ცნობა ძალიან ეთანახმება იმ პირთა ცნობა-
თა, რომელნიც ჰგონებდნენ, რომ შოთა რუსთაველი ჰე-
რეთის ქალაქ რუსთავის მთავრათ იყოფო. იგივე შეიმუშაზი
შემდეგ უმატებს კიდევ უფრო საეჭვო ცნობებს მაგალითად:
„რომელიმე მესტორიენი სწერენ ჩვენნი, იყოო შოთა ად-
გილისგან მისგან, სადა უკვე სდისო ბუნებითი წყარო მე-
ლანისა. შოთა რუსთავის ქალაქსა შინავე არს შობილი და

მთავარიცა მისივე ქალაქისა, რომელიცა მახლობელ არს ადგილისა მას, სადაცა აღმოდინა კუპრნი და ესე ვითარნი არიან ნიეთთა მათ შორის, რომელნიცა იხმარებიან მელნად და უმჯობეს ყოველთა მელანთა არს ესე“. ამ შენიშენაში მოიხსენებს, რომ „რომელიმე მეისტორიენი სწერენო“ ეს შენიშენა შარსადან ზორგიჯანიძის ისტორიას შეეხება. ამ უკანასკნელს ცნობაში მოხსენებული სიტყვებითაც ერთობ ეთანხმება იმ პირთა გარდმოცემათა, რომელნიც რუსთველის ბინათ ჰერეთის რუსთავს ჰხადიან. ამის დასამტკიცებლად მათ ის უნდა ჰქონდეთ მიღებული, რადგანაც მოხსენებულია, რომ რუსთავის მახლობლივე აღმოდინა კუპრნი და ესე ვითარი წყალნიო. ამის საბუთად იმასაც ჰხმარობდენ, რომ ჰერეთის ქალაქ რუსთავისაკენაც ამოდის ამ გვარი წყალნიო და სხვათა შორის ნაეთიკაო, რომლისა გამო ამა ქალაქის აქეთა მხარეს „ნათელუხიც“ უწოდესო. შეჰველია ეს სახელი თავის შესაფერის გამომხატველობის თანხმად დაერქმეოდაო. ამის დასამტკიცებლად ზოგი ერთნი სიტყვითაც ამტკიცებენ, თუმცა ვახუშტიც მოგვითხრობს თავის გეოგრაფიაში ამ გვართ ბუნებითი წყალთა აღმოდენას ახალციხის რუსთავის მახლობლათ. მოხსენებულის ცნობების მეოხებით ცოტათი არეულ-დარეულია, მაგრამ ჩვენ მაინც მტკიცეთ ვადგევართ იმასა, რომ შოთა რუსთაველი ახალციხის მახლობლის დაბა რუსთავიდამ იყო და არა ჰერეთის ქალაქის რუსთავიდამ, ამას ხომ თვითონ რუსთაველიც ამტკიცებს. ამა ამბებთა გარდა ჩვენ არა ეიცით რა ნამდვილათ რუსთაველის სამეფო მსახურებაზე, მის ხმაზე, გავლენაზე და შემძლებლობაზე, არა ეიცით რა და არცა რას ჩვენი

ისტორია გარდმოგვცემს, რაისა გამო ისევ შარსადან ბორგიჯანიძეს ისტორიაზე ვარდება საქმე, მაგრამ უბედურება იმაშია, რომ დღეს არც ეს ისტორიაა აღვილათ მოსაპოვებელი. როგორც ვიცით, ამ ისტორიის ერთი ეგზემპლიარი დაცულია და ისიც პეტერბურგშია გადატანილი, ქართველთა თაყდადებულითა ბაგრატიანთაგან. ჩვენთაგანი ამ წიგნს ოცში ერთიც ვერ ნახავს. მეორეც არც სრულათ არის დაბეჭდილი და რაც არის ისიც ერთი ბეწოა, რამდენიმე წელთა ამბავნია, რომელნიც „ქართლის ცხოვრებას“ ჰკლავია და მით შეუესიათ.

მაშ, ჩვენ ისევ იქილამ უნდა ვიხელმძღვანელოთ რაც-კი ხელში გვაქვს. ჩუბინოვი მოგვითხრობს შემდეგს რუსთაველის შესახებ: „შოთა რუსთაველი სცხოვრებდა მეტოარმეტე საუკუნეს, დროსა მამარ-მეფის და იყო ამ მეფისა მოლარეთ უზუცესი. შემდგომ მამარ-დედოფლისა შოთა რუსთაველი იყო წარგზავნილი ელჩად მეფის რუსუდანისაგან თათართა ხანთადმი, ვითარცა მოიხსენებს საქართველოს ისტორიაში შარსადან ბორგიჯანიძე“. ამ ცნობებილამ სჩანს, რომ შოთა რუსთაველი შემდგომ მამარ-მეფისა (ე. ი. მისი სიკედილისა) რუსუდან დედოფლისაგან ელჩათ ყოფილა წარგზავნილი თათართ ხანთადმი. ამ ცნობებს ჩვენ თუ სარწმუნოდ მივიღებთ და დავერწმუნებით, როგორათაც ბიორგიჯანიძის ისტორიას, აგრეთვე ჩუბინოვს, ბროსეს და სხვებს, რომ რუსთაველი თათართ ხანთადმი გაგზავნა რუსუდან დედოფალმაო, მაშასადამე ისეთ გამოჩენილ კაცს, როგორიც იქნებოდა რუსუდანისაგან წარგზავნილი სამეფო ელჩი შოთა რუსთაველი, უეჭველია რომ ამისთანა მაღალ თანამდებობის აღმასრულებელ კაცის

სახელისთვის თანამედროვე სამეფო-ისტორიაში აღგილი უნდა მიეცათ. მაშ, ბორგიჯანიძის და სხვათაგან გარდმოცემულის ცნობების აღსადგენათ და დასაწმუნებლათ, თუ იგი რამდენად მართალია, ამის ასახსნელად ჩვენ გვჩება რუსუდან ღედოფლის ისტორიის გაცნობა და თუ იქ ვერას ვნახეთ ამ გვარს, მაშინ ბორგიჯანიძე, ბროსე და ჩუბინოვითურთ გამტყუნდებიან და აქაც დავრჩებით ისევე ცარიელნი, როგორათაც თამარ მეფის დროის რუსთველის სამეფო თანამდებობაზე და მოქმედებაზე. ბორგიჯანიძის ცნობების უთანხმოებაზე და შოთა რუსთველის შესახებ შეუმოწმობლობაზე წგანმარტეს ზოგიერთა, რომ კუპრა შოთას ცნობების შემოწმება ძალიან ძნელიაო, რადგანაც ეს ჩვენგან მოხსენებულ შოთა სამის მეფის მეფობას უნდა მოსწრებიყო, მაგალითად: თამარის, ლაშა-ბიორგის და შემდგომ ამის რუსუდან ღედოფლის. ეს ხანი ერთობ დიდხნათ გამოდის, მაგრამ ჩვენ მაინც გარდაწყვეტით არას ვიტყვით. ჩვენ გადავშინჯეთ რუსუდან ღედოფლის ისტორია და იქ მოვიპოვეთ მოხსენებული ვილაც „ქუპრა შოთა“ ეს სახელი მოხსენებულია იმ ადგილას, სადაც ჩამოთვლილია რუსუდან ღედოფლის სამეფო პირთ სახელები. ეს სახელ-წოდება „ქუპრა შოთა“ ანუ „შოთა ქუპრი“ მოხსენებულია რამდენიმე ალაგასა და ყოველგან ისეთი კაცებთ გვერდზე უკავია ადგილი, მაგალით. როგორნიც იყენენ, სარგის თმოგველი, მარამ ზაგელი, თორელი და სხვა ამისთანა გამოჩენილნი სამეფო პირნი, მაგრამ უურო თამარის მეფობის შემდეგი დროის პირნი. შარსადან ბორგიჯანიძის ცნობას ერთობ ეთანხმება „ქართლის ცხოვრების“ ცნობათ, მაგალ. ჩუბინოვი მოიხსენ

ნებს, რომ ბორგიჯანიძის მოხსენებით შოთა რუსთ-
ველი შემდგომ მამარ მეფისა რუსუდან დედოფლისაგან
მათარხანთან ელჩათ იყო გაგზავნილიო. სწორეთ ამ გვარს
საგანს „ძართლის ცხოვრებას“ განმარტავს: „და გარდ-
მოვიდა თვით მეფე და წარგზავნა ძე თვისი, რომელთა
წინა მიეგებნეს შანშე და ავაგ, რომელი მათართა დი-
დად შეეწყნარა შოთა კუპრი, თორელი და ვარამ“ ამ
შენიშვნების მეოხებითა და გორგიჯანიძისაგან დაწერილის
ისტორიის ცნობებით ჩვენ ვფიქრობდით, რომ ვითომც
კუპრა შოთა „მეფის ტყაოსნის დამწერის შოთა რუს-
თაველი უნდა იყოს. ცნობებით აშკარათ მტკიცდება,
რომ შოთა რუსთაველს მამარ მეფის სიკვდილის შემდეგ
რუსუდან დედოფლის დროის სამეფო მსახურებაშიაც მიუ-
ღია მონაწილეობა, ამას ფიქრი არ მოუწდება, თუ ბორგი-
ჯანიძეს ცნობებს სარწმუნოთ მივიღეთ. ახლა ერთ საკითხავ
კითხვათ და საექვოთ ისიც შეთება, რომ შოთა რუსთავე-
ლისთვის „კუპრა“ რაღათ უნდა მიემატებინათ! ჯერეთ
ისიც ცხადია, რომ შოთა რუსთაველიც მის მეტი სახელია
და არა ნამდვილი. ნუ თუ ორის მეტის სახელის მქონე
კაცის ცხოვრებას მესამეც გამოეწეოს. ამის ასახსნელად
და გასარკვევლად ჩვენ გვჩიება შემდეგ ნაირი ახსნაო: „შოთა
რუსთაველი, როცა ერის კაცობაში იყო, მას უწოდნენ
თავის ნათლობის სახელს, მეტს სახელად-კი „შოთას“.
ასპარეზე გასვლის შემდეგ და მწერლობაში მონაწილეო-
ბის მიღების დროს თვითონ დაირქვა რუსთაველი, შემდეგ
ეს ორი სახელი შეერთდა და გამოვიდა „შოთა - რუსთა-
ველი“; ბერად აღკვეცის შემდეგ კი, როდესაც ის მონა-
სტერში გაემგზავრა და დამკვირდა ჯვარის მონასტერში,

მაშინ იმას ერის კაცობაში დარკმეული მეტი სახელი აღარ ეკადრებოდა, ამიტომ მას ძალიან ადვილად შეეძლებოდა, რომ თავის ადგილ მდებარის სახელი შეეცვალა და მის ნაცვლად სხვა ეწოდებინა. მართლაცა და როგორც ზოგნი ჰფიქრობდნენ, რუსთაველის მაგიერ სიტყვა „კუპრა“ მოიხმარა და მაშინ გამოვიდა „კუპრა შოთა“ როგორათაც შავით მოსილს ბერს, ძალიან ადვილად მოუვიდოდა ის, რომ თავის თავისთავი კუპრა ეწოდებინა. სამეფო საქმეებში მონაწილეობის მიღების დროსაც უეჭველია, რომ ბერობაში მიღებულს სახელს არ შეუცვლიდნენ და არ დაარკმევდნენ ახლად. ეს თუნდ, რომ მოეწადინა ვისმეს, როგორც სულიერი პირის წინაშე გაბედვითაც ვერ გაუბედამდნენ, მაშასადამე ისიც უეჭვოდ უნდა გეწამდეს, რომ ამ სახელს იმ დროის მეისტორიენიც სწორეთ ისე შეიტანდნენ, როგორც უწოდებდნენ მასო. ამას უეჭველად გვაბედინებს ისიცო, რომ, რუსუდანის მეფობაში მხოლოდ ერთად ერთი კუპრა შოთა სჩანს. „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენებულია, რომ კუპრა შოთა ჰერელი იყო, სიშავისა გამო მას კუპრა უწოდესო, ეს გარდმოცემა ჩვენ მივიღეთ, რადგანაც ბორგიჯანიძეც მოწმობს. იმის საბუთათ-კი, რომ კუპრა შოთა რუსთაველის სახელი არ უნდა იყოს, ამას ისიც ემოწმებაო, რომ შოთა რუსთაველის სოფელის მახლობლი „უმჯობესნი კუპრნი აღმოდიანაო“, განმარტავს თეიმურაზი. და განა არ შეიძლებოდა; რომ ამ მდებარეში აღმომავალი, გინა გამომდინარე კუპრისა გამო შოთასთვისაც კუპრა ეწოდებინათ განმარტაას მეორე. ზემორე ცნობათ გარდა, ჩვენ არ ვიცით, თუ რუსთაველი რომელ წელიწადს მოვიდა საქარელოში, რუსუდანის მეფობის დროს, ან სა-

ქართველოში რამდენს ხანს დარჩა, რა დროს დაბრუნდა მეორედ იერუსალიმში. იმის შესახებ კი, რომ ვითომც „კუპრა შოთა“ ჩვენგან აღნიშნული შოთა რუსთველია, ამას ჩვენ უარს ეპყაფთ, რადგანაც თვით „ქართლის ცხოვრებაც“ არღვევს მას. აქ მხოლოდ იმ პირთა გამო მოვიყვანეთ ეს ცნობები, რომელნიც კი ბორგიჯანიძეს დარწმუნებიან, მაგრამ ჩვენის მოსაზრებით ყველა ესენი შეცდომაში შესულან. მხოლოდ აქ ის არის უფლებელი, რომ ყველა იმა მწერალთა ცნობები, რომელნიც კი შოთა კუპრას რუსთაველად მოიხსენიებენ და ერთმანერთში რევენ, დაუბეჭდავნი არიან და მით არც გავრცელებულან. თეიმურაზ ბატონიშვილიც მოგვითხრობს, რომ შოთა რუსთაველი დიდის სიმდიდრით წავიდა საქართველოდამაო, სიმდიდრე მონასტერს შესწირა და განაახლაო.

შეკველია, რომ შოთა რუსთველის მეორედ განსვლაზე იქმნებოდა საქართველოდამ ძვირფასის ნივთებს წაღება, რადგანაც რუსუდან დედოფალს დაუახლოვდა და სამეფო საქმეების გამო საბერძნეთიდან დაბრუნდა საქართველოშიო. პირველ წასვლაზე კი შეკველია, რომ ამას საქართველოდამ დიდს განძეულობას არაეინ გაატანდა და რომ არ გაატანდნენ ამას შოთა რუსთველის „უზნეო არშიყულს საქციელს, მიაწერდნენ“. ეს საგანი აიხსნება ქვემოთ სადაც ჩვენ შევეცებით ზოგიერთ ისეთ კითხვებს, რომელსაც თვით ცნობები ახსნიან უეჭვოთ. პიამით თავდება ცნობები შოთა რუსთაველის ცხოვრებისა და მოქმედების შესახებ, როგორათაც მისის პირველ ხანებისა, აგრეთვე შემდეგის დროებისა, როგორათაც სამეფო სამსახურში, აგრეთვე სამოქალაქოში.

საქართველოს ძველისა და ახლის დროის მეისტორიენი,

ერთხმად და თანახმად განმარტვენ, რომ თამარ მეფის დროს ქართველ ერს ოქროს დრო დაუდგაო. ეს ის დრო არისო, როდესაც სამეფო ფეხზე იდგაო, თავად აზნაურობა თავისუფლად ჰქმნიდა და თავის სამშობლო გარემო მტერს სულ დღეს უბნებელაო! ამ მეფის დროს ამაღლდა საქართველო, როგორათაც ციხე კოშკების გამრავლებით, აგრეთვე მონასტრებით, ბერებით, საბერ-მონაზონო მიმართულებით, პალატების შენებით და სხვა ამისთანებითაო. მეისტორიეთ ფიქრით, საქართველოში იმ დროის სიმდიდრეს მარტო ესენი შეადგენენ, და ესენი რომ არ ყოფილიყვნენ, უამისოდ სამეფოს ღვარი წალეკამდაო, ამავე მეფის დროს დაწინაურდა საქართველოში სწავლა—განათლება და ყოველ ნაირის კეთილ დღეობისადმი მიდრეკილებითაო. პოეტნი ამ საუკუნეს დიდის ხელოვნებით აღგვიწერენ. მეისტორიენი განკვირვებითა და განცვიფრებით სწერენ ისტორიებს, ესენი გაკვირვებულნი არიან იმ დროის ციხე-კოშკ-პალატთა, მონასტერთა და ბერ მონაზონებთა რიცხვითა, რომელთა სიმრავლეშიაც კავშირი უნდა ჰქონდესო მაშინდელს დაბალი ერის ეკონომიურს და ზნეობითი მხარეებსაცაო. მოთხრობის მწერალნიც აღტაცებულნი არიან, სწერენ იმის შესახებ: თუ იმ დროის სამეფო პირნი რა გულ მოწყალენი არ იყვნენ, რა თანასწორებრივის ჰაზრების მიმომფენელნი, მეფენი დღითა და ღამით უბრალო გლახის ტანთ საცმელს იცამდენ და ღარიბთა, დაერდომილთა და ღატაკთა სულ თავიანთ ხელით ურიგებდენ სარჩო-საბადებელსაო. მართის სიტყვით ყელანი დაჰეშმარიტებით სწერენ; მაგრამ, თუ რამდენად შესაწყნარისია ეს ჰაზრი და მართალი, მას დრო და ისტორიული

მასალები აჰხსნიან, როცა მასალები შეიკრიბება და ის ტორიული მწერლობაც სამართლიანს გზაზე იქნება დამყარებული. მოიხსენებენ აგრეთვე, რომ ამავე მეფის დროს გაერცელდა ქართული მწერლობაო. მწერლობაში აღმობრწყინდნენ მრავალნი შესანიშნავი მწერლებიო და იმ დროის მწერლებთა შორის ზოგი-ერთნი უნიჭიერესნი პირნიცაო, რომელთაც თავიანთის თხუზულებებით განითქვეს სახელიო. მაგალითად:

მოსე ხონელი; ამან დასწერა იგავ სიტყვაობითი არიგინალური რონამი „ამირან-ღარეჯანიანი“, რომელშიაც გამოხატულია საქართველოს მეფეთა, მხედართა და ერის ცხოვრების სურათები. მე შემთხვევით ჩამივარდა ამ რომანის ხელთ ნაწერი და როგორც შევატყე, ეს რომანი ერთი საუკეთესო რომანი უნდა იყოს. ამას თვით მოთხრობის შინაარსიც. ამტკიცებს მოქმედ პირთა სახელები ერთობ წაჰგვანან „მეფის ტყაოსანს“ ვინც-კი „ამირან ღარეჯანიანს“ წაიკითხავს და იმას შემდეგ „მეფის ტყაოსანსა“ მაშინ სუ „ამირან-ღარეჯანიანის“ სურათები გაახსენდება. სჩანს რომ ამ რომანის დიდი გავლენა უნდა ჰქონიყოს შოთა რუსთაველზე: ამას ხომ, „მეფის ტყაოსანიც“ ამტკიცებს, სადაც მოხსენებულია, რომ „ამირან ღარეჯანის ძე მოსეს უქია ხონელსა“.

ღაცით საათაბაგოელი, ამან დასწერა რომანი „მისრაშიანი“, ამას ამტკიცებს ერთი ძველი კატალოგი, რომელიც ინახება ჩემს ხელში და ამავე კატალოგის ერთი ეგზ. ნ. მთვარელშვილს ხელში. იოსელიანის კატალოგშიაც ასეა მოხსენებული. ეს ღაცით საათაბაგოელი სოფელს

დილარგეთიდან ყოფილა. ეს რომანი ნათარგმნი უნდა იყოს, მაგრამ შიგა და შიგ ისეთი სტრიქონებია გარეული, რომელნიც მის არიგინალობას ამტკიცებენ. ჩვენ, მაინც გარდაწყვეტით არ ვიტყვით იმას, რომ ეს თარგმანი არ იყოს. ამას თვით ძველი მწერლებიც ამტკიცებენ. ის აღგილები, რომლებიც მის არიგინალობას შეეხებიან, ის მხოლოდ მთარგმნელის ჰაზრს უნდა ეკუთვნოდეს. როგორცა სჩანს ეს რომანიც შოთა რუსთაველის „მეფის ტყაოსანზე“ აღრე უნდა იყოს დაწერილი. ამას შოთა რუსთაველიც ამტკიცებს, რადგანაც იგი მოიხსენებს „მეფის ტყაოსანში“, რამდენიმეჯერ.

სარგის თმოგველი, ამან დასწერა რომანი „დილარიანი“, ეს რომანიც იგავ-სიტყვაობითი ყოფილა დაწერილი, შეთანხმებით იმ დროის საქართველოს ერის ცხოვრებისა. მე გამიგონია, ძნელადღა დაიბადოს მისიანა ღირსებით სავსე რომანი, როგორიც იყო თმოგველის „დილარიანი“. ეს წიგნი მაშინდელს სამეფო პირთ არად მოსწონებიათ და თითქმის დენაც დაუწყევიათ. ამ საგანს ჩაბრუნებაც ამტკიცებს რომ „დილარიანმა“ თამარ დედოფალი დიდად აღაშფოთაო. მაგ: — „მოუბარისა, მის მღუღარისა, დილარისგან აღაშფოთებულად“. ამ რომანის შინაარსი ჩვენთვის უცნობია, მაგრამ სჩანს კი, რომ საკმარისი ღირსების უნდა ყოფილიყო. ამ წიგნს რუსთაველიც მოიხსენებს: „დილარგეთს სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა“; ამ რომანის ავტორს დიდი და ბრწყინვალე აღგილი უკავია „ქართლის ცხოვრებაში“. ბაქრაძეს სიტყვით: სარგის თმოგველი თმოგვის ეკლესიაშია დასაფლავებული. სარგის თმოგველი მცირე ხანს შემდეგ სხვაც სცხოვრებდა და ამიტომ ამ ორს

პირთ მოქმედებათა ხშირათ ერთმანეთში რევენ. ამას გარდა თვით ჩუბინოვმაც კი ვერ გარკვია და „მისრამიანის დაწერა სარგის თმოგველს მიაწერა. ასევე შეცდომით განმარტა მეუნარგიამ 1881 წ. „ღროებაში“ რომ „მისრამიანი“ სარგის თმოგველმა დასწერაო. სარგის თმოგველს რაც დაუწერია ის „მეფხის ტყაოსნიდამა“ სჩანს.

ჩახრუხაძე, ეს ყოფილა მოხვეი, სოფელს ხევიდამა, არაგვის ხეობიდან. ამან დასწერა შესხმით ქება თამარ მეფისა, რომელიც „მეფხის ტყაოსნის“ შემდეგ უნდა იყოს დაწერილი.

ივანე შავთელი, ერის კაცობასში აბდულ-მესია ერქვა, ამას ცხადათ ამტკიცებს, როგორც ბროსე, აგრეთვე ბაქრაძე, იოსელიანი, ჩუბინოვი, თეიმურაზი და სხვანიც. ამას დაუწერია შესხმით ქება, რომელსაც სახელად „თამარიანი“ უწოდა. „მეფხის ტყაოსნის“ ბოლოდამ სჩანს, რომ შავთელის პოემა „მეფხის ტყაოსანზე“ წინეთ უნდა იყოს დაწერილი, რადგანაც რუსთაველი მოიხსენებს რომ „აბდულ მესია შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა“. მსერი იყვნენ მეთორმეტე საუკუნის საქართველოს საერო მწერალნი. სასულიერო მწერალთა რიცხვი ბევრად მეტი იყო საერო მწერლებზე. ამათზე ბევრად მაღლა მდგომად და უნიკიერესთ მწერლათ შოთა რუსთაველი უნდა ჩაითვალოს, რომელმაც დასწერა ბრწყინვალე წიგნი: „მეფხის ტყაოსანი“ და რომელითაც აღიდა ენა ქართული. აქ უადგილო არ იქნება მოვიხსენიოთ, რომ შოთა რუსთაველისაგან დაწერილის სახალხო „მეფხის ტყაოსნის“ გამოჩენამდე საქართველოში სხვა სახალხო რომანტიული მწერლებიც ყოფილან, როელთაც რუსთაველის კილოთივე

უწერიათ. ამ მწერლებთაგანი ერთი არის მგრისელი, რომელიც სცხოვრებდა მეთერთმეტე საუკუნეში, მცირე ხანს ღავით აღმაშენებლის მეფობასაც შეესწრო. ამან დასწერა რამდენიმე პოემა და მოთხრობანი, რომელთა შინაარსის შესახებ ჩვენ არა ვიცით. ამ ნაწერებმა ჩვენამდის არ მოახწია და დარჩა მხოლოდ მისგან შემოტანილი ლექსის ზომის წესი, რომელსაც შემდეგ დროის მწერლებმა „ეგრისული“ უწოდეს და ღვთისა და მრავალს ძველს წიგნებში გნახავთ ისეთ მარცელოვანს ლექსებს, რომელთაც სახელათ, „ეგრისული“, ეწოდებათ. მეორე არს მელექსე ძაგნაკორელი, ეს დაბადებულია სოფელს ძაგნაკორაში, იგი სცხოვრებდა ღავით აღმაშენებლის დროს. ამისაგან დაწერილმა ლექსებმა ჩვენამდისაც მოაღწია, მაგრამ ამ ჟამად ესეც იშვიათი საშოფარია. ძაგნაკორელის ლექსების ზომა, მიღებული იქმნა სხვა და სხვა ძველთა მწერალთაგან და წოდებული: „ძაგნაკორული“. შინა განვმარტოთ, რომ ამ ორის სახალხო მელექსეების შესახებ საქართველოს მეისტორიენი დაწერილებით არას გარდმოგვცემენ. რაც შეეხება ამ ორთა მელექსეთა ამბის სინამდვილესა და მწერლობას, ეს-კი ნამდვილია. უეჭველია, რომ ამა მწერალთაგან შემზადებულს ნიადაგს რამე ზაფლენა ექმნებოდა შოთა რუსთაველის მწერლობაზე და კილოზე. ეს დამტკიცდება მაშინ, როდესაც ეგრისელისა და ძაგნაკორელის ნაწერები აღმოჩნდებიან და გამოაშკარავდებიან საქვეყნოთ. სხადი საგანია, რომ ამ მელექსეთაგან დაწერილ ნაწერები და „ვეფხვის ტყაოსანზე“ ბევრად წინად დაწერილი თუ ნათარგმი „მისრამიანი“ საკმარისად შესწავლილი ექმნებოდა შოთა რუსთაველს. უეჭველია, რომ შოთა რუსთაველისა-

გან დაწერილი „მეფის ტყაოსნისთანა“ შესანიშნვი წიგნის მოვლენა პირველი არ იქმნებოდა საქართველოში და „მეფე-ხვის ტყაოსნისთანა“ ხელოვნებით საესე თუ არა, მიმართუ-ლებითა და ცხოვრების სურათებთან ბევრად დაახლოვებუ-ლი და შეთანხმებით მაინც იქმნებოდენ დაწერილნი, ვინემც ბერძნულის საეკლესიო მწერალთაგან აღბორგებულთა და გაფანატიკებულთ ქართველთ საბერო მწერალთა. სანატრელია, რომ ამისთანა ბრწყინვალე კაცისაგან და წერილი წიგნის შე-სახებ მაინც ეიცოდეთ რამე, მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროდ ჯე-რედ დღესაც არ ვიცით სისწორით: თუ შოთა რუსთაველმა რომელ წელიწადს დასწერა „მეფის ტყაოსანი“. ამ საგნის შესახებ არცა რას სხვანი მოგვითხრობენ და თუ სადმე რამ უთქვამთ, ისიც თვით პოემის ცნობათ მეოხებით განუმარ-ტავთ, რომ „მეფის ტყაოსანი“ თამარ მეფის დროს არის დაწერილი. ამ თვალ მარგალიტი წიგნის გამოჩენის პირ-ველ დროის გამოსაცნობად, აგერ ეს რამდენიმე ხანია რაც ყურადღებას ვაპყრობდით და რაც კი შევიძლით შეეკრიბეთ და გავარკვიეთ. იმედია, რომ მე თუ ვერ გავარ-კვევ ზედ მიწევნით, ამითი შემდეგ მაინც იხელმძღვანლე-ბენ სხვანი და შესაძლებელიც იქმნება, რომ როგორ-მე განსაზღვრონ უფრო სიმტკიცით.

შოთა რუსთაველის თანამედროვე მწერალს ივანე (აბდულ მესია, ერის კაცობაში) შავთელს თამარ მეფის შესხმა დაუწე-რია 1188 წ. ეს რიცხვი აღნიშნულია ძველს ხელს ნაწერს დე-დანზე. ეს შენიშვნა იოსელიანმა შეცდომით დაბეჭდა შავთე-ლის პირველ გამოცემაზე, სადაც მოხსენებულია 1192 წ. ეს შეცდომა მეც წამოძღვა მეორე გამოცემაში და ისევე აღვნი-შნე. რუსთაველისავე თანამედროვე ჩახრუხადეს პოემა „თა-

მარიანი“ დაუწერია 1195 წ. ეს შენიშვნაც შეცდომით მოსვლია იოსელიანსა? შეცდომა პირველ გამოცემაზედ დაბეჭდილია და მეორეთაც რომ მე გამოვეცი, მაშინაც ისე დავსტოვე. ეს შეცდომები ქართული ქარონიკონის ბრალიაო. რადგანაც 1835 წ. პლატ. იოსელიანს ვერ გაურკვევია ხეირიანათ ეს შეცდომები. თვით იოსელიანმაც აღიარა 1874 წ. ზედავე ამა წიგნებთან ხელთ ნაწერთ დედნებზე, მაგრამ გვიან.

„მეფხის ტყაოსნიდამ“ სჩანს, რომ აბდულ მესიას რუსთაველზე წინეთ უნდა დაეწეროს. ამას რუსთაველიც ამტკიცებს, რადგანაც მოიხსენებს „მეფხის ტყაოსნის“ ბოლოში. ჩახრუხადისაგან დაწერილს „თამარიანის“ შესახებ-კი შოთა რუსთაველი არას ამბობს „მეფხის ტყაოსანში“. ასე ჩახრუხადეს რომ „მეფხის ტყაოსანზე“ წინეთ დაეწერა, მაშინ რუსთაველიც, უცქველია, რამეს იტყოდა. მაგრამ არა“ მეფხის ტყაოსანში „სიტყვაც არ არის ნათქვამი. მაშა სდამე აქ უნდა დაერწმუნდეთ, რომ ჩახრუხადეს პოემა „მეფხის ტყაოსნის“ შემდეგ არის ნაწერი. ამას შემდგომ გავარკვევთ.

ჩახრუხადე „თამარიანის“ ბოლოში მოიხსენებს ისეთ გმირთა სახლებს, რომელნიც დაახლოვებით წაჰგვანან „მეფხის ტყაოსანს“. მაგალითად თუნდ ბოლოში, აი: „ასე თინათინ, ნუ ის თინათინ არაბეთის იყო სულადიანი, ჯერეთ ყმაწილი წმინდა ნაწილი, სამოთხის ვარდი პირად მზიანი“. ამ სტრიქონებში მოხსენებული სახელების მეოხებით მკითხველი ნათლივ მიხედება, რომ ესენი პირდაპირ „მეფხის ტყაოსნიდამ“ უნდა იყოს ამოღებული. ამ სტრიქონებიდამ აშკარად მტკიცდება, რომ „მეფხის ტყაოსნის“

მიზანდევით. ჩაუტოო ჩახრუხაძემ თავის პოემაში და თამარის შესახებ ისევე დააბოლოოვო, რომ მოხვედეს ძემა-ჩახრუხაძემა, აქო თამარ მეფეო. ბანმარტებით უმატებს, რომ მისი შშვე-
ნება ბრძენთაც კი გაარეცებსო. მაგრამ თინათინი უნდა
ვაქოვო, რომელიც არის ბალი წყლიანიო, „ასე თინათინ,
ნუ ის თინათინ, არაბეთს იყო სულადიანი, ჯერეთ ყმაწვი-
ლი, წმიდა ნაწილი, სამოთხის ვარდი პირად მზიანი“. აშკა-
რათ სჩანს, რომ ჩახრუხაძის თინათინში თამარ მეფე იგულის-
ხმება, არაბეთი - საქართველოდ, ჩახრუხაძე უმატებს, რომ
მეც ვაქებო, რომელიც შემდეგის სახელწოდებითაც კი იქე-
ბაო. ასე რომ ამ შენიშვნების მეოხებით, ჩვენ უეჭვოდ
ერწმუნდებით, რომ ჩახრუხაძის პოემა „მეფის ტყაოსნის“
შემდეგ უნდა იყოს დაწერილი. მაშ რადგანაც ამ ორის
მწერლის ნაწერებთა დრო აღვნიშნეთ, ახლა რუსთაველის
შესახებაც მოვისაზრებთ. იოვანე (აბდულ-მესია ერის კა-
ცობაში) შეათვლოს თამარ მეფის ქება დაუწერია 1188
წ. ამ პოემის შემდგომ დაუწერია რუსთაველს. ჩახრუხაძეს
დაუწერია 1195 წ. მაშასადამე „მეფის ტყაოსნის“ და-
წერის დროთ ჩვენ ზედმიწევნით უნდა გეწამდეს ზემოაღ-
მოხსენებულნი წელნი 1188-დამ-1195 წლამდის ე. ი.
რეაწლის განმავლობაში უნდა დაეწეროს შოთა რუსთაველს
თავის ბრწყინვალე „მეფის ტყაოსანი“. ჩვენ ასე გაფარ-
კვით და ვინც უფრო ზედ მიწევნით შეისწავლის, ის უფრო
უკეთესი. უნდა ვაღიარო, რომ ეს ცნობები მე დაჰეშმარი-
ტებით არ მომყავს აქ, მე მომყავს მხოლოდ მისთვის, რომ
მასალათა რიგებში თვალსაჩინოთ იქმნეს და იქმნება შემ-
დეგ მაინც გამოარკვიონ. უნდა განვმარტოთ, რომ „მეფ-
ის ტყაოსანი“ ამ თხზულებათა შედეგია და შემდეგვე არის

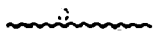
დაწერილი, რომლებიც ზემოაღე მოვიხსენეთ. მხოლოდ ჩახრუხადეს პოემა დაწერილი შოთა რუსთველის „მეფე-
ხის ტყაოსანი“ შემდეგ. ზემოთაც განმარტეთ და აქაც
ვიტყვი, რომ არა სჩანს ის, თუ როდის აღმოსცენდა ეს
უკვდავების იაზმა და ან რამ დაჰბადა რუსთაველში იმისთა-
ნა ცხოველი კალამი, მაღალ კილოიანი ჰაზრი, მიმართუ-
ლება და ენის სიმდიდრე, რომელნიც იმან „მეფეხის ტყაო-
სნის“ მეოხებით განჰფანტა და მოჰფინა მთელს საქარ-
თვეთოში. ზოგი ერთნი უწყიან, რომ შოთა რუსთაველმა
„მეფეხის ტყაოსანი“ თამარ მეფის ბრძანებით დასწერაო.
ამის საბუთად თვით რუსთველის სიტყვები მოჰყავთ, რო-
მელიც სწერს: „მიბრძანეს მათდასაქებრად თქმა ლექსებისა
ტკბილისა, ქება წარბთა და წამწამთა, თმათა და ბაგე
კბილისა, ბროლ ბალახშისა თლილისა, მით მიჯრით მიწყო-
ბილისა და. გასტეხს ქეასაცა მაგარსა, გრდემლი ტყვიისა
რბილისა“. მართლაცა და ამ ტაეჲს რომ დავაკვირდეთ,
სწორეთ ისე გამოიხატება, რომ შოთა რუსთველისთვის
კარის კაცთ უნდა ებძანოთ, რომ თამარ მეფეჲ ქებით
დასწერა რამე და შეამკო. თანხმად რუსთველის ლექ-
სის „მეფეხის ტყაოსნის“ დაბადებაში იქნება მეფეთა ბრძა-
ნებათაც რამე მონაწილეობა და გავლენა ჰქონდეს, მაგრამ
არ დაფიქიწყებთ იმასაც, რომ ამისთანა კაცზე, როგორიც
იყო შოთა რუსთაველი და როგორის ნიჲის პატრონიც,
რომ ამისთანა კაცზე სამეფო ბძანებლობას ისეთი ზედ გავლენა
ჰქონიყოს, რომ რაცკი დაეწეროს სულ ბრძანებითა და შე-
კვეთითა. ეს ცხადი საქმეაო, რადგანაცა ზოგი ერთნი იმა-
საც განმარტენ, რომ შოთა რუსთაველს თამარ მეფე
უყვარდაო, მაშასადამე აქ აღარც ის უნდა იყოს საეჭუო,

რომ რუსთაველის უბრძანებოთაც არ დაეწეროს, ამის საბუთად ისიც ჩაითვლებოდა, რადგანაც თვით რუსთაველი ამტკიცებს, რომ მე თამარ მეფე მიყვარსო. მაგალითად „მე რუსთველი ხელობითა, ვიქ საქმესა ამა დარი, ვის მორჩილობს ჯარი სპათა, მისთვის ეხელობ მისთვის მკედარი, დაუძღურდი მიჯნურათათვის, კვლავ წამალი არსით არის, და ანუ მომცეს განკურნება, ანუ მიწა მე სამარი“.

ამ ტაგვის მეოხებით ზოგნი უეჭვოდ ამტკიცებენ, რომ შოთა რუსთაველის „მეფხის ტყაოსანი“ უფრო თამარ მეფის სიყვარულის გამო უნდა დაეწეროსო და არა ბრძანებითაო. რუსთაველის ლექსის თანხმად რომ გავხედოთ, მაშინ ისიც უნდა ვიკონიოთ სახეში, რომ შოთა რუსთაველისთვის ბუნდ რომ არცკი ებრძანებინოთ, რუსთაველი ისეთის სიყვარულით თუკი იყო შეპყრობილი, როგორათაც თავის თავს ხატავს, მაშინ უეჭველია, რომ რუსთაველი თავის ნებითაც დასწერდა. „მეფხის ტყაოსანი“

ზოგი ერთნი დამტკიცებით მოგვითხრობენ, რომ შოთა რუსთაველმა, როდესაც „მეფხის ტყაოსანი“ დასწერა და გაათავაო, გათაგების შემდეგ შეასწორაო, შესწორების შემდეგ სამარყანდულს ქალაქში გადასწერაო და შემდგომ ამის თამარ მეფეს წარუდგინაო. თამარ მეფემ ისურვა რომ ერთ ღღეს სამეფო სახლში მეჯლიში გაემართაო, მიეწვია მაშინდელნი სამეფო წარმომადგენნი და ამ პირთა თანა დასწრებით სადილზე შოთა რუსთაველს უნდა წაეკითხა ხმა მაღლივ და იქ მყოფთ უნდა მოესმინათო. ყველა ეს შენიშვნითი ცნობანი ანტონ ფურცელაძისაგან დაწერილს ლეგენდაშიაც არის მიღებული. ამ გარდმოცემითი ცნობათ გარდა ზოგნი იმასაც მოგვითხრობენ, რომ

შოთა რუსთაველი ოამარ მეფის მომღერლად იყოფო. შო-
თა რუსთაველმა, როდესაც „მეფის ტყაოსანი“ გაათავა,
მის შემდეგ ოამარ მეფეს წარუდგინა და ერთს სადილზე
უნდა წაეკითხა სიმღერითაო. ამ ცნობებს ერთობ ეთანხმე-
ბა ერთი ზეპირ გარდმოცემითი ცნობაც. ამ შენიშვნებს
გარდა ზოგნი იმასაც უწყიან, რომ შოთა რუსთაველი
ოამარ მეფის მესაზანდრედ იყოფო, მაგრამ ეს ყოველად უპა-
ტიოსნოა. ბანმარტვენ იმასაც, რომ საზანდრობის გარდა
სიმღერაც კარგა იცოდა და ამის გამო მომეტებული ნაწი-
ლი სულ „მეფის ტყაოსნის“ ლექსებს მღეროდო და მი-
ტომაც მოხლო, რომ ეს წიგნი ასე გავრცელდა საქართვე-
ლოს ერშიო. ამ საგნის შესახებ ჩვენ დაწერილებით არას
განმარტავთ, რადგანაც სინამდვილით არა ვიცითრა. ოუ
მოვიყვანეთ რამე ცნობები, ესეც მხოლოდ მისთვის,
რადგანაც შოთა რუსთაველს შეეხება. მაგრამ ჩვენ, რომ
გვკითხოს-კი ვინმემ, ჩვენ-კი ჩვენის მხრით გარდაწყვეტით
უუპასუხებთ, რომ შოთა არც მომღერალად უნდა ყოფი-
ლიყოს და არც მესაკრავეთ. შეჰველია, რომ ეს ცნობები
შემდეგ უნდა იყოს შედგენილი სხვა და სხვა პირებისაგანა.
რაც შეეხება „მეფის ტყაოსნის“ გავრცელებასა და ხალხ-
ში მოუენას, ამაზე ჩვენ ვიტყვით იმას, რაც კი შესაძლე-
ბელია და რომლითაც შეჰველია ბევრათ თუ არა მცირეთ
მანც იქმნება გამოხატული და განმარტული ის, თუ რო-
გორის სიყვარულით არ ვრცელდებოდა შოთა რუსთავე-
ლის ცხოველი სიტყვა.

III.

საქართველოს ისტორიის ზოგიერთა მწერალნი მოგვი
თხრობენ, რომ როცა „ვეფხისტყაოსანი“ დასწერა შოთა
რუსთაველმა და წარადგინა წასაკითხავათ სამეფო დარბაზში,
პირველ წაკითხვის დროსვე შოთა რუსთაველმა ისეთი შთა-
ბეჭდილებით წაიკითხაო, რომ მის შემდეგ ყოველი წარმომა-
დგენელი სანატრელად და სანუკად სთვლიდა, რომ იმას
„ვეფხისტყაოსანი“ როგორმე გადაეწერნა და სახლში ჰქო-
ნიყო საკითხავათაო. თითქმის ძველადგანვე სულ ზეპირათ
სწავლობდნენ „ვეფხისტყაოსანსაო“, ხშირათ ქორწილშიაც
კი მოხდებოდაო, რომ ამ ძვირფას ქმნილების ტაყვებს
ზეპირათ მღერობდნო. ეს ჩვეულება მეცხრამეტე საუ-
კუნემდის თავის მტკიცე კალაპოტში მჯდარა და უკანა-
სკნელს დროს კი ცოტათ შემცირებულა. ძველ დროში
გავრცელებულ ჩვეულებათაგანი პ. იოსელიანსაც უნახავს
ღუშეთის მაზრის გლეხთა ქორწილში. ამ გვართვე გან-
მარტა ბ. ბაქრაძემ და დაუმატა, რომ ოსმალეთის
საქართველოში დღესაც კი მრავალთაგანათრებულთ ქარ-
თველებმა ზეპირათ იციან, „ვეფხისტყაოსნის“ სტრიქო-
ნები და მრავალთა ზეგათა ოჯახში მე თვით მომისმე-
ნიაო. ძვირფასი „ვეფხისტყაოსნის“ სახალხოდ გავრცლე-
ბას მტკიცე ბეჭედს ასომს კაზიმირ ლობჩინსკიც, ბროსე,
ჩუბინოვი, იოსელიანი, ბულაკი, მაისურაძე, სლივიცკი და
სხვანიც მრავალნი, ვისაც კი დაუწერია რამე „ვეფხისტ-
ყაოსნის“ და შოთა რუსთაველის შესახებ.

მართი ძველი მწერალი განმარტავს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ისე გავრცელდა ძველათა, რომ ყოველი კაცი მის ზეპირათ დასწავლას სცდილობდაო. ძველს დროში იმდენს ქაღალდსაც ვერ მოიპოვებდნენ საქართველოშიო, რომ ყოველს კაცს თავისთვის საკუთრათ ჰქონიყო გადაწერილიო. ამიტომ ერთს სახლში შეიკრიბებოდნენ რამდენიმე პირნიო, ერთი რომელიმე მცოდნე პირი დაიწყებდა კითხვასა და სხვანი განიმეორებდნენო, რომ იქვე ზეპირათ შეესწავლათო. ამ გვარი კითხვები და შესწავლა უფრო უქმე დღეობით ხდებოდა და კვირაობითაო, რაისა გამო ბერ-მონაზონებს არ მოსწონდათ ესაო. მამათა სქეს შორის მდედრობით სქესიც დიდის აღტაცებით იზვიანებდნენ, არამც თუ მარტო რამდენსამე ტაეზებს; არამედ მრთელს წიგნსაცაო. ძველს დროში ისე მოხუცებულს დედაკაც არა ნახავდით, რომ იმას „ვეფხისტყაოსანიდამ“ რამე ლექსები ზეპირათ არ ეთქვასო.

ამ ძვირფასი ქმნილების ღირსებამ იქამდის მიახწია თურმე, ისე გავრცელდა; ხალხმა ისე შეიყვარა შოთა რუსთაველთაგან დაწერილი ხელის-ხელ საგოგმანები სიტყვები და ტურფათ წყობილნი ლექსები, რომ უწარჩინესებულთ პირებში ისე ქალს არ გაათხოვებდნენ თურმე, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ზითევში არ გაეტანებინათო. მს ჩვეულება თითქმის ძველის ძველადგანვე გავრცელებულა საქართველოში. ზოგი ერთნი ამ საგანს თვით მეთორმეტე საუკუნესვე მიაწერენ. რომელიმე ოჯახიდან ქალი რომ გათხოვილიყო და იმას მზითევში არ გაჰყოლიყო „ვეფხისტყაოსანი“, ეს შეურაცხობა იქმნებოდა მისთვისაო. ყოველი ქალი დიდის სიფრთხილით და სიფაქიზით იცავდა ამ წიგნს, ვითარცა იმათ თაგში გამოხატულს წმიდა ჯვარსა და სახარებასა.

ერთის სიტყვით მოკლეთ, რომ ესთქვათ, შოთა რუსთველისაგან დაწერილი „მეფხის-ტყაოსანი“ გახდა საუნჯეთ საქართველოს ერისა და ამიტომ ქართველი ერიც მოვალე იყო, რომ როგორც თავის გულის აუნჯე, ისე ეტარებინათ და დაეცვათ. „მეფხის-ტყაოსნის“ გავრცელებამ და გამრავლებამ ბევრ-ნაირათ იმოქმედა ქართველს ხალხსზე და ეს მოქმედება და დაფასება იქილამევე სჩანს, რომ ქართველთა ღვთის მოყვარე მეფე შახტანგმატ-კი გარდასწყვიტა მისი დაბეჭდვა და გამრავლება, როდესაც სასულიერო წიგნთა გარდა სხვა რამ წიგნის ბეჭვდა არც-კი შეეძლოთ. მართალია გავრცელებით-კი ვრცელდებოდა ეს თვალ-მარგალიტი წიგნი, მაგრამ უნდა განვმარტოთ, რომ ამ წიგნის ასე გავრცელება და სახალხო ქმნილებათ გახდომა ბევრთ არ ექაზნიკებოდათ და ყოველთვის წინაღმდეგ ჰაზრს ქადაგებდნენ. ამ გვარი მოწინაღმდეგეთა დასი თვით შოთა რუსთველის დროიდანვე იწყებს თავის მეცადინეობასა, რომელთა მოქმედება უნდა ჩაითვალოს დასაწყისათ იმ ცუდის შეხედულობაებისა, რომელიც გასტანა მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისამდე.

ჩვენ მოვიხსენეთ, რომ შოთა რუსთაველს „მეფხის-ტყაოსანი“ დაუწერია თუ არა, შემდეგ ამისა წაუკითხავთ სამეფო პალატში, მის შემდეგ მრავალთ ქართველთ მეღეკსეთა და მწერალთა ჯგუფი მოსვლიათ „მეფხის ტყაოსნის“ ხელოვნებისა გამო და ამიტომ რაღაც ნაირის უკმაყოფილობით და მტეზობით აღბორებულან შოთა რუსთველზე და მის „მეფხის ტყაოსანზეც.“ მიზეზი ამისი უნდა იყოს ის, რომ ყოველთვის და ყოველგან „მეფხის ტყაოსანი“ გახდა სულათა და გულათა ქართველი ერისა და თითქმის

სარკეთ სადაც ხედავდნენ მეგობართა მეგობართათვის თავ-
გამოდებულთა და ჰირსა შიგან მომხმარებულთა, რომლის
მსგავს სხვა მწერალთა ნაწერებში ვერას ჰხედავდნენ. ამ
საგანს ცხადლივ ამტკიცებს მეჩვიდმეტე საუკუნის ერთი მე-
ლექსეს ლექსი, რომელიც გაბაასებით არის ნაწერი, სა-
დაც რუსთაველს პირველი ადგილი უკავია.

საერო პირთ მწერალთ მოწინააღმდეგობასა და მტე-
რობას ბერმონოზონთ წარმომადგენთა უფრო გადა-
აქარბეს. ამ მოწინააღმდეგე დასთ გამოჩენა გამოწვე-
ულჰყო იმან, რომ „მეფხის-ტყაოსანს“ თითქმის უქმე
დღეებშიაც-კი კითხულობდენ და ზეპირათ სწავლობდენ
თვით მღვდლებიცაო. ამისთან შეხედულობით თვით იმ
დროის კათალიკოზიც იყო. კათალიკოზი და ბერ-მონო-
ზონობა დიდად მტრობდა „მეფხის ტყაოსანის“ მაღალ
ჰაზრს, მის თართო მნიშვნელობასა, შეუდარებელს ხელოვ-
ნებასა და შოთა რუსთაველის გენიოსობასა. სიმტყუნეში,
რომ არ ჩამოგვართოთ, მაშინდელს ბერ მონოზონებს ვონე-
ბა იქამდისინ არც მიუწვდებოდათ, რომ შეენიშნათ „მე-
ფხის ტყაოსანისთვის“ თვისი ღირსება და არაფრის წი-
ნაშე ცდომილება. სამღვდლოებას ამ საქმეში არავითარი
ბრალი არ ედება. ეს ედება მხოლოდ კათალიკოზთა,
ეპისკოპოსთა და ბერთა. ეს პატივცემული მამანი ისეთის
სწავლით იყვნენ აღჭურვილნი, ისეთის ოცნებებითა და შე-
ხედულებითა, რომ საბერძნეთის წმიდა მამათა ქადაგება-
თა გარდა, სხვა რამ სწავლა და მოქმედება სულ ამაოთ
მიაჩნდათ, იმათ თავში მარტო ამ გვარს ოცნებასა ჰქონდა
ადგილი, მარტო ბერძენთა წინააღმდეგთა ცრუ სწავლათა
და ოცნებათა, რომელიც ნათელს-კი არ ჰფენდა საქართვე-

ლოს ეკკლესიის წარმომადგენთ პირთ გონებასა, არამედ აზრობდა, აზნელებდა და ყოველ ნაირს სამოქალაქო მოქმედებათა წინ გზა და ხიდათ ეხილებოდა. მაშასადამე იმ გეარის განათლებით აღკუთრვილი მამანი ძალიან ადვილად შეიძლებდენ, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ წინამდევ ემოქმედათ. ან რა გასამტყუნი არიან ეს ბერნი და მამანი, როდესაც იმათ საბერძნეთის სასულიერო და მაშხალა ბერმონოზნების სასწავლებლები და სწავლანი ნამდვილ და ქეშმარიტ განათლებას-კი არ აძლევდა, არამედ ისე განათებასა და ჰაზრთა დამახინჯებასა. არა, რა განათლება უნდა ყოფილიყო ის, რომელიც ურჩევდა ერს ამიერი სოფლის დატოვებას, საუკუნოთ ბერათ შედგომასა და საცალა აკლდამებში დაყუდებით ცხოვრებასა, სადაც მოიგებდა საუკუნო განსვენებასა. ამიტომაც მოხდა, რომ ამ პირების მეოხებით, მთელის საქართველოს ყმაწვილ-კაცობა სულ ბერათ მიივლტოდა და მრავალნი გამოჩენილნი სარდალნიც კი სტოვებდენ სამეფო სამსახურსა და მიდიოდნენ უდაბნოში ბერათა, იმ დროს, როცა მათის მეოხებით მტერი კარს მოადგებოდა. მეორე შენიშვნა კიდე, რომელიც ამავე საგანს შეეხება: საქართველოს ყმაწვილ-კაცობასში ბერობის სურვილის აღძვრა, თვით ბერ-მონოზონთა მოქმედებას და გავლენას შეეხება. ჰეელა ამებთან ისიც საყურადღებოა, რომ საქართველოს ყმაწვილ-კაცობის ბედი და ილბალი საქართველოს სამეფო გამგეობის გავლენის ქვეშ იყო და საქართველოს სამეფო გამგეობასაც ძალიან მჭიდრო კავშირი ჰქონდა საბერძნეთის ეკკლესიის წარმომადგენელ პირებთანა. ამ კავშირის საფუძვლათ თვით საქართველოს საეკკლესიო მამანიც შთებოდნენ და განსაკუთრებით კათო-

ლიკოსნი, რომელნიც თითქმის მიწაზე იყვნენ განრთხმულნი საბერძნეთის ეკკლესიისა და პატრიარხთა სიწმიდისა და გვირაბ აკლდამებში ლოცვათა-გამო. მართალია საქართველოს და ბერძენთა შუა ძველადგანვე დამკვიდრდა კავშირი, ცხადია, რომ ეს კავშირი სარწმუნოების შეერთებას უნდა მოჰყოლოდეს, ცხადია ისიც, რომ ქართველ ყმაწვილების გამგზავრება საბერძნეთის სასწავლებლებში ძველადგანვე დაიწყო, მართალია წამსვლელთ რიცხვიც ყოველთვის საკმარისი იყო, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ვინც კი აქედან მიღობდა და სწავლობდა იქ, ისა მხოლოდ ბერმონზონთ წარმომადგენთ პირთ ექვემდებარებოდნენ მათ სწავლათა, მათს მიმართულებათა და არა საბერძნეთის საერო ფილოსოფოსთ მწერალთ სწავლასა, მათს განათლებასა, მათს მწერლობასა და სკოლებსა.

მართალია, შოთა რუსთაველიც ამ გვართ სასულიერო პირთ გავლენის ქვეშ ყოფილა შეფარებული, მათსავე ხელში გაზდილა და გამოწურთენილა, მაგრამ საქმე იმაში იყო, რომ შოთა რუსთაველს კიდევ სხვა ტალი ჰქონდა მოხვედრილი და სხვა მწერლების გავლენა. ჩვენი წმინდა მამათ ბერები დიდად სდევნიდნენ „მეტეხის ტყაოსანს“. ამ წიგნის გავრცელებას და ხალხში მოფენას თითქმის ქრისტიანობის დასაცემ საშუალებად ჰხადიდნენ და განმარტავდნენ ხოლმე, რომ საქართველოშიაც შემოიპარა ის ცრუ ფილოსოფიური სწავლა, რომელიც საბერძნეთში ძველადგანვე აღორძინდა და რომელიც დღეს საბერძნეთის საეკლესიო და საღვთის-მეტყველო სწავლას ზურგს უქცევნო. ამ გვართ მოქმედთა ბერებ შორის უპირველესი ადგილი იოანე კათალიკოზმა დაიკავა, რომელიც მარ-

ჯგენა მხრის პოლიციელით ადგა საქართველოს ეკლესიის აღორძინების საქმეს და მარცხენა მხრით კიდე საბერძნეთის პატრიარხებს ექვემდებარებოდა და პირში შესცქეროდა მათ: ამ პატივცემულმა და ერთგულმა მამა პირველს ხანშივე აღუდგა წინა შოთა რუსთველს და დაუწყო ძაგება. იოვანე კათოლიკოზის სიტყვის შესახებ და მთლათ მისის ამბობებისა, საქართველოს საეკლესიო ისტორიის მწერალს არსენ ბერს შემდეგი სიტყვები მოჰყავს თავისაგან დაწერილს ისტორიაში: „ოდეს განვრცელდა ღვარძლით, საესე წიგნი „მეფხის ტყაოსანი“, ამის გამო შოთა რუსთველი არცხენა იოანე კათოლიკოზმან. მტერმან იუკადრისა. კათოლიკოსმან არა მიჰხედნა და ზეგარდმო მალლისა ნიჰითა, სიტყვითა წმინდითა და მონებრივითა სამღთოსის ძალით ამხილებდა შოთა რუსთაველს, რათა არ აღმოსცენდენ მიმბაძენი ლექსისა მის უბოროტესისა და არა დაითესოს და დაიძას თესლი უბოროტესი და გამრყენელი ქრისტიანობისა ამისა.“ ამ სიტყვიდამ ნათლად დაინახავს მკითხველი, როგორათაც იოანე კათოლიკოზის შეხედულებას, აგრეთვე მის დროის ყველა ბერისასაც. პარგათ მიხედება მკითხველი, რომ ამისთანა სამღვდელთ მოქმედებათ ხეირიანი შედეგი არ მოჰყვებოდა. ღღეს რომ ამ გვარის მაშინდელი ბერების აღწერებით ფურცლებს აჭრელებენ და მოგვითხრობენ ქებითა, ღიდებით და ცაში აყვანით, რომ ეს ისეთი იყოფო და ეს ასეთიო. აი ასეთები გახლდნენ ის ჩენი მამინი და ასეთისავე მამულის მოყვარეობით ხელმძღვანელობდენ. ზოგი ერთი სხოლა პეტები განმარტენ, რომ ამის მოვალეა სასულიერო პირიო, რომ ისე განსაჯოსო. მაგრამ რომლის თვით გამგეობის

მეოხებით, ვინ ბძანდებოდნენ ეს პირები და რა უფლება უნდა ჰქონოდათ მათ ეისმე საერო. მწერალზე, ამაზე სიტყვას არ სძრავენ. ჯერეთ პირველს ხანებში, ეს მამანი მხოლოდ სიტყვით სჯიდნენ და არცხვენდნენ. შოთა რუსთაველს, მაგრამ რაც ხანი გადიოდა, მით ეს თვალ მარგალიტი მაინც და მაინც იფინებოდა და ვრცელდებოდა. ამ წიგნის ასე გავრცელებამ საქმე იქამდის მიიყვანა, რომ მამულისმოყვარეობით აღელვებული კათოლიკოზი წარსდგამამარ მეფის წინაშე და მოახსენა განრისხებით, რომ „მეფხის ტყაოსანი“ პირდაპირ თქვენზე გახლავთ დაწერილიო, რომელიც გარცხვენთ თქვენა და ქრისტიანობასაც შემუსრამსო. იმის დასამტკიცებლათ, რომ „მეფხის ტყაოსანი“ პირდაპირ თქვენზეა დაწერილი ამის გამო „მეფხის ტყაოსნიდან“ მოუყვანიათ შემდეგი ტაეზი: „მე რუსთველი ხელობითა ვიქ საქმესა ამაღარი, ვის მორჩილებს ჯარი სპათა, მისთვის ეხელობ მისთვის მკედარი, დაუძლურდი მიჯნურათათვის კელაფ წამალი არსით არი, და ანუ მომცეს განკურნება, ანუ მიწა მესამარი“.

ბევრის ქადაგებითა, შენიშვნებითა, და შეჩვენებით, კათოლიკოზისა და ბერმონაზონების საქმე იქამდე მივიდა, რომ შოთა რუსთაველი თამარ მეფეს აუძულებია და რამდენიმე ხნის განმავლობაში საქმე ისეთ ნაირათ დახვეწილა, რომ ჩვენი მეღვთისმშობის მამათ მთავარი შოთა რუსთველი გარდაუციათ სამეფო სამართევლოში, ანუ როგორც მოიხსენებენ „მდივან-ხანში“. აქ წმიდათა მამათა თავიანთი გაუყვანით და განუსჯიათ შოთა რუსთაველი, ამაში თვით მეფესაც მიუღია მონაწილეობა, რადგანაც „მეფხის ტყაოსნის“ დაწერას შეუტაცყოფად სთელიდნენ, და არა პატივით. ამიტომაც მომხდარა, რომ თვით მეფესაც მიუ-

ღია მონაწილეობა. ან რა გასაკვირველია ეს, როდესაც სასულიერო კანონმდებლობას ისეთი გავლენა ჰქონდა სამეფო კანონმდებლობაზე, რომ არც ერთი სამეფო საქმე არ გადასწყდებოდა ისე, რომ იქ კათალიკოზს თავის დასითურთ მონაწილეობა არ მიეღო და მსჯელობაში სიტყვა არ ეთქვათ.

ბერმონაზნების კანონმდებლობას დაეთანხმა სამეფო კანონმდებლობაცა და ამ ორის შეერთებულის კანონმდებელთა მოქმედებისა და გარდაწყვეტილების ძალით შოთა რუსთაველი განსაჯეს და განასამართლეს, რადგანაც შოთა რუსთაველმა დასწერა წიგნი „მეფხის ტყაოსანი“ რომლითაც მან გამოაცხადა შეურაცყოფა დედოფლის¹ თამარისაო, დამცირება წმიდისა მართლ-მადიდებრივ ეკლესიისა და გარყვნა ჰხალხისაო, რადგანაც ბერებთა ცხოვრებათა მაგიერ სულ „მეფხის ტყაოსანს“ კითხულობენო. ძვირობით ეკლესიაში-კი არაფერს შემოდის და „მეფხის ტყაოსანს“, კი ზეპირათ სწავლობენო. ამისა გამო ჩვენ განუწყესეთ, რომ შოთა რუსთაველმა დასტოვოს ამიერ სოფლიური ცხოვრება და წარვიდეს იერუსალიმში, ქართველებისაგან აშენებულს ჯვარის მონასტერში, სადაც დარჩეს სიკვდილამდის და მოიგოს ცხოვრება ორისავე სოფლისაო. მართლაცა და რამდენიმე ხნის შემდეგ რუსთაველს საქართველოდამ წასულის ვხედავთ და ბერათ აღკვეცილსა. აი ამ გვარად წავიდა და დატრიალდა შოთა რუსთაველის საქმე. ასე უსამართლოდ, უმიზეზოდ და მიუხევედრობით აუტყდნენ ჩვენი მამანი და ბოლოს საქმე იქამდის მიიყვანეს, რომ თავიანთის სიწმიდეთა და სიფაქიზეთა დაცვისა გამო შოთა რუსთაველი იეროსალიმს განაძეგეს.

ჩვენ არ ვიცით, თუ რუსთაველი როდის წავიდა იერუსალიმში, არ სჩანს აგრეთვე ყველა ის დამაბრკოლებელი მიზეზები, რომელნიც მაშინ რუსთაველს გარს მოადგენ, არ სჩანს აგრეთვე ის, თუ როცა რუსთაველი იერუსალიმში წავიდა, მაშინ „მეფის ტყაოსანი“ თან წაიღო, თუ არა? არ სჩანს აგრეთვე ის, თუ ეს თვალ მარგალიტი წიგნი როგორ გადარჩა იმ დევნასა და ეპებასა, რომელიც მას უეჭველია დახედებოდა წინ. ცხადი საქმეა, რომ თუ-კი რუსთაველი განაძევეს ამ წიგნის გამო, შემდეგ მის წიგნსაც გააქრობდნენ, მაგრამ რომელ-ერთში და სად. ის კი უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ვინ იცის ეს წიგნი რა სიჩუმის დაცვითა და მალეით არ ინახებოდა მაშინდელს დროში. მართალია დაცვით-კი დაიცეს, მაგრამ, არც უამისოდ იქნა დაუსჯელი. მს თვალ-მარგალიტი წიგნი ყოველთვის იდევნებოდა, ზოგი დედამიწის ზურგზე გაქრობას უქადდა, ზოგი მის მკითხველს საქვეყნოთ შეაჩვენებდა. ზოგნი თავისებურათ გადააკეთებდნენ ხოლმე, ზოგი სტრიქონებს უმატებდა, ზოგი ტაეპსა და ზოგიც რამდენ რამდენიმე ადგილებსა. ბევრჯერ დამახინჯეს ეს უკვლავი ქმნილება და აურ-დაურიეს. პველაზე მეტი განსაცდელი და შერყევა მეჩვიდმეტე საუკუნეში გამოუვლია, „მეფის ტყაოსანი“ რად-განაც ამ საუკუნეში ოთხმა კაცმა გადააკეთა თავისებურათ, რომელთა სახელებიც ცნობილია. შემდეგ დროებში სხვებმაც გადააკეთეს, ერთი არის ვინმე ნანუა ციცის შვილი და მეორე მათარ ჩოლაყაშვილი. ამათაც იჯერეს გული და დღეს ციცის შვილისაგან გადაკეთებული „მეფის ტყაოსანი“ მოფენილია მთელს საქართველოში. უეჭველია ამას დრო მოიტანს, გააჩივენ და „მეფის ტყო-

სანს“ აღადგენენ ისე, როგორც უნდა დაეწეროს შოთა რუსთაველს.

ზევით მოვიხსენეთ ჩვენ, რომ ბერმონოზობა დიდის ზიზღითა და ეჭვით უცქეროდა როგორათაც „მეფხის ტყაოსანს“, აგრეთვე მის დამწერს შოთა რუსთაველსაც მეთქი. მს. ჭეშმარიტი დამტკიცებაა, ამ გვარს მტერობას შემდეგა და შემდეგ საუკუნოებში უფრო მტკიცე საგანი ეძლეოდა და ვრცელდებოდა უეჭვოთ და უმიზეზოთ, მაგალითად, როცა ვახტანგ მეფემ პირველად „მეფხის ტყაოსანის“ ბეჭედა დააწყობინა, იმ დროის კათალიკოზმა ღომენტიმ წინაღმდეგი ჰაზრი წარუდგინა თავის ძმას ვახტანგ მეფეს, რომ „მეფხის ტყაოსანის“ ბეჭედა უნდა შეჩერდესო. მს. წიგნი გარყვნის ქრისტიანობასაო, დასცემს ზნეობასაო, კაცს გააღაზლანდარაევებს, ეკკლესიას წაპილწავს, წამურტლავსო“ და სხვა ამისთანაები. ღომენტი კათალიკოზს დაემოარჩილნენ თვით საქართველოს მიტროპოლიტიც, არხიეპისკოპოზნი, მთავარ ეპისკოპოზნი, ეპისკოპოზნი და ყველა ესენი შეერთებულის ძალით წინ აღუდგებოდნენ „მეფხის ტყაოსანის“ გავრცელებასა და ბეჭედასა. კათალიკოზი ეკკლესიაში ქადაგების დროს საქვეყნოთ შეაჩვენებდა იმ კაცს, ვინც „მეფხის ტყაოსანს“ წაიკითხავდა.

სასულიერო პირთ-განხეთქილებას დაეთანახმა მახტანგ მეფე და არწმუნა, რომ „მეფხის ტყაოსანში“ ეკკლესიის წინაღმდეგი არაფერიაო. იგი სამღთოდ აიხსნებაო. ამიტომ მახტანგ მეფემ დასწერა ვრცელი ახსნა და ჩაუბრუნა „მეფხის ტყაოსანის“ ბოლოში. ახსნაში მახტანგი მართლაც რომ სამღთოთ ჰხსნის და საცა კი არშიყობზეა საუბარი და სხვა ამისთანაებზე, ისინი სულ წმიდანებზეა გადაღებული და

ისე ახსნილი. ამ გვარი ახსნის გამო ბროსე ჰკიცხავს ებ-
ტანგ მეფეს და სწერს, რომ ებტანგისაგან ამ მგვარი
ახსნის დაწერა მეტის მეტი შეუსაბამოა და არა კანონიე-
რიო. თუ დავაკვირდებით მახტანგ მეფის დროსა და იმ
დროის სასულიერო პირთ გაელენას, მაშინ ნათლათ დაფ-
რწმუნდებით, რომ მახტანგ მეფეში ამ გვარი ახსნის და-
წერას სრულიად სხვა გარემოება გამოიწვევდა, სხვა შემ-
თხვეულებანი და მაშასადამე არც ეს არის გასამტყუნი, რომ
ასეთი ახსნა დაუწერია. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ვერც
ამ გვარ ახსნამ იქონია გაელენა და ბერებმა მიიწი არ
დაიწმინდეს გული, არა და არა! ისინი ისევ თავიანთ გზას
ადგენენ და ყოველთვის წინააღმდეგ ჰაზრს ჰქადაგებდნენ.
დომენტის სიკვდილის შემდეგ სხვებმაც გაჰკრეს კლანტები,
სხვათა შორის 1738 წ. ტიმოთე მთავარეპისკოპოზი გა-
ნემგზავრა რუსეთისკენ, რუსეთიდან დაბრუნებული განე-
მგზავრა ათონის მთაზე, ივერიის მონასტერში, იქდამ ჯვა-
რის მონასტერში და იერუსალიმში, ნახა ჯვარის მონას-
ტერი, ამ მონასტერში ტიმოთე ეპისკოპოზს შოთა რუსთ-
ველის სურათიც უნახავს, რაისა გამო კიცხვით მოიხსენებს
მას და განმარტავს შემდეგ:

„აქლად ჯვარის მონასტერი დაძველებულა და გუმ-
ბათის ქვეშ სვეტნი განუახლებია და დაუხატვინებია შოთა
რუსთაველს, მეკურკლეთ უხუცეს: თვითონაც შიგა ჰხატია
მოხუცებული“. შემდეგ თვით ტიმოთევე უმატებს სხო-
ლიოთ: „ესე იყო მთქმელი ლექსთა ბოროტთა, რომელ-
მან ასწავა ქართველთა სიწმიდისა წილ ბოროტი ბილწე-
ბა და განრყენა ქრისტიანობა. ხოლო უწინარეს ჩვენთა
უმეცართა სამღთოთ სთარგმნეს ბოროტი ლექსი მისი, აღ-

წერა ქალისა ვისთვისმე თვალი მელნისა, პირი ბროლისა, ლაწვი ძაწისა და ამისა გამო დედანი საქართველოსანი ხატათ ხეთის შექმნილსა სახისა წილ ფერადთა წამალთა იცხებენ და მიცვალებულთა თმათა მოიბმენ საბრხეთ სულთა“! ამ შენიშენაში მოხსენებული რომ არის, „ჩვენთა უმეცართა სამხთოთ სთარგმნესო“, ეს მახტანგ მეფეს შეეხება და მისგან დაწერილს „მეფხის ტყაოსნის“ ახსნასა. ეს მთავარ ეპისკოპოზი ისეთი განათლებულთ დასის წევრი იყო, რომელსაც „მოესმინა კატელორია, დიალექტიკა, კავშირი პროკლე დიოდოხოსის, მის ქამისა მეცნიერების წიგნი და აღმოვსებისათვის სიბრძნისა წყარონი“! აი ესეც ჩვენი განსწავლული სიბრძნის წყარო, რომელიც „მეფხის ტყაოსნის“ დამწერის ძელებსაც კი არ დააყენებდა საფლავში, რომ საშუალება მისცემოდა და ნება ჰქონიყო.

სწორეთ ასეთისავე ჰაზრისა და შეხედულებისა იყო მეთევრამეტე საუკუნის საქართველოს კათალიკოზი ანტონ მუშაკი, რომელმაც საკმარისად იღვაწა საქართველოს ეკლესიის ბედნიერებისთვის და თითქმის დაუცხრომლად მოღვაწეობდა, რომ როგორმე ფეხზე დაეყენებინა და ამიტომ ყოველნაირს საშუალებას ჰხმარობდა, რომ ეკლესიებისთვის დიდი ძალი ყმა და მამულები შეეწირათ!... ეს ის კათალიკოზია, რომელმაც სთქვა: — „მოვიცალე სხვათა ყოველთა კეთილთაგან და ვერა მოვიცალე საქართველოს მსახურებისაგან“! მაგრამ არ იფიქროთ, რომ ამ სიტყვების მთქმელი შოთა რუსთაველის სხვა მტრებს ჩამოარჩომიყოს. არა, ამან უფრო უარესიც ჩაიდინა და უფრო დიდათაც გადააჭარბა, რომელიც უეჭველია დიდს სამარცხვინოთ დარ-

ჩება მისთვის და მისის პატიოსნებისა და მამულის მოყვარეობისათვის. მაგრამ სად, ვის, მიჩენებთ მამულის მოყვარეობა ქართველ მღვდელ მთაერებში. მართალია თითო იაროლა მღვდელ მთაერებიც სიზნა თაფიანთის მამულის მოყვარეობით. მაგრამ ერთობ მცირე რიცხვია და ამათაც თავ თავის ადგილს დავასახელებთ.

ჩვენი ანტონ მუშაკი ისე აიტყცა შოთა რუსთაველზე, ისე აღელდა, რომ თავისაგან შედგენილს „წყობილს სიტყვაობაში“ იამბიკოც მიუძღვნა და შეაჩვენა რომ:

„შოთა ბჭქენ იყო, სიბჭმნის მოყვარე ფრად,
ფილოსოფოსი, მეტეჟელო სპარსთა ენის,
თუ-სამ სწადდა, ღვთის მეტეჟელიცა მალა,
უცხო საკრძეულ, ჰიბტიკოს მესტიხე,
მაგრამ ამოდ, დაშუკა საწუხ-არს ესე“.

იამბიკოდამ აშკარათ სიზნა, რომ შოთა რუსთაველი მაღალ ნიჭიერი ფილოსოფოსი იყო, მაგრამ ამეოდ დაშერაო, რადგანაც იგი დაუუღმბით არ სცნოერებდა და დღე და ღამე ლოცვა ბობლონით ცრემლს არ ჰღვრიდაო. სპარსულის ენით ლაუბობდა და ბილწამდა წმიდა ქრისტიანობის ეკლესიასაო. ამას ჰქადაგებდა დაუცხრომელი ანტონ მუშაკი და ამასვე იმეორებდნენ მის დროის სასულიერო ბერნი და ეპისკოპოზნი. მაგრამ ანტონ კათალიკოზი არც ამ კიცხვა შეჩვენებას დაჰსჯერდა, მან განიჭ-

რაზა აღკრძალვა და საქვეყნოთ გამოცხადება, რომ აღ-
რაინ გაბედოს მისი წაკითხვაო. ოორემ ვისაც მოასწრებ-
დნენ, იმას „მეფხის ტყაოსანსაც“ წაართმევდნენ და შემ-
დეგ სამართალშიაც გარდასცემდნენ. ამ განჩინებაზე და გარ-
დაწყვეტილებზე თვით სამეფო პირნიც დასთანახმდნენ და
საქვეყნოთ გამოაცხადეს, მაგრამ ამან ვერ იმოქმედა და
ხალხში მაინც ვრცელდებოდა. რაკი შეიტყო ანტონ კათა-
ლიკოზმა, რომ მათგან გამოცემული ბძანება ვერ მოქმე-
დებდა, და ხალხში მაინც იფინებოდა იგი, ამის გამო მან
განიძრაზა, რომ „მეფხის ტყაოსანი“ სრულიად უნდა გა-
ეკროვო, რომ აღარსად ერთი წიგნიც არ დარჩესო. ამის
გამო სამეფო ბრძნება გასცეს, შეაკრებინეს მრავალი ხელთ
ნაწერი „მეფხის ტყაოსანი“, რომელთა შეგროვილში მახ-
ტანგ მეფისაგან დაბეჭდილისა უფრო ბევრი ყოფილა და
1768 წ. 23 მაისს სიონის გალავანში დააწვევინეს, ზო-
გიც ჰალვაბრის ხიდიდამ ტყვარში ჩააყრეცინეს. სიონის გა-
ლავანში დაწვასა თვით ანტონ კათალიკოზი დაესწრო,
თავის დასითურთ, სამეფო პირთ თანა-დასწრებით. ზოგი
ერთნი სხვანაირათ ჰხსნიან: ანტონ კათალიკოზმა მარტოდ
დაბეჭდილი „მეფხის ტყაოსანი“ დააწვევინაო და არა ხელთ-
ნაწერნიო. მიზეზი ამისი ის არისო, რადგანაც მახტანგის
ნაბეჭდი გარყვნილიაო. ოორემ ანტონ კათალიკოზისაგან ამ
გვარი საქციელი ყოვლად შეუძლებელიაო. ამ გვარის შე-
ნიშვნებით ჰსურთ, რომ მოაშორონ ურიგობა, მაგრამ
ვერა, ამ საგანს ანტონ კათალიკოზი თავის იამბიკოთიც ამ-
ტკიცებს, რომ შოთა რუსთაველი სპარსული ენის მოლე-
ქსე იყოვო და ამაჲოდ დაშვრაო. სპარსული სიტყვების
ხმარებაზე თუ ვიტყვით რამეს, ეს კი შესაძლებელია, რად-

განაც „მეფხის ტყაოსანში“ ერთი მეოთხედი ნაწილი სპარსულ არაბული სიტყვებია და ამაოდ დაშრომაზე-კი ვერ დავეთანხმებით, რადგანაც იგი განძია ქართველის ერისა და გვაროვნებითი სიმდიდრე. საკუთრელოა ეს, რომ იმისთანა მუშაკმა და განვითარებულმა კათალიკოზმა ეს საქმე მოიმოქმედა, სიხანს, რომ ვერც ანტონ კათალიკოზს გაუგია „მეფხის ტყაოსნის“ მაღალი ღირსება და მნიშვნელობა. აქ საკუთრელო ის არის, რომ ანტონ კათალიკოზი, იმისთანა შესანიშნავი მწიგნობარი პირი ვერ მიხედა „მეფხის ტყაოსნის“ მნიშვნელობას და ისიც ისევე აღმოჩნდა, როგორც სხვა წინანდელი მის მოადგილე კათალიკოზნი. მართის სიტყვით მოკლეთ რომ სიტყვით, ბევრი მტერი ჰყვანდა „მეფხის ტყაოსანსა“ და ხშირად სრულიად გაქრობასაც უქადნენ. მაგრამ ამ ძვირფასმა ქმნილებამ ჩვენამდის მაინც მოახწია, დღეს ეს წიგნი მთელს საქართველოს შვილთ თვალ მარგალიტათ მიაჩნია და ყოველი ქართველი დასტკბება მისი კითხვითა, ის იცავს ამ საყვარელს წიგნს და ამ თვალ მარგალიტის სიმრავლე რომ დიდი იყოს და იფიქრო, მაშინ ამ წიგნს ყოველი ქართველი უბით ატარებს, ყოველი ქართველი დაიცავს მას ვითარცა თავის საუნჯეს თავის მეტყველებიას, რომელიც მას უჩვეულებრივ აღმოუბრწყინა საქართველოს ტურთა ბუნებაში, მისმა სიმდიდრემ და შოთა რუსთაველის მაღალ ნიჭიერებამ.

მაშ ეკვი არ უნდა გვქონდეს იმის შესახებ, რომ რუსთაველის დასჯის მიზეზათ უფრო ბერ მონაზონნი არ გამხდარიყვნენ. ამას ცხადათ აქეზმარიტებს ზემო მოყვანილი ცნობანი და შეჩვენებანი, რომელნიც განმარტულია ჩვენ

ნის კათალიკოზებისაგან შოთა რუსთაველის წინაღმდეგ. ზოგნი იმასაც განმარტვენ, რომ შოთა რუსთაველის დასჯის საქმე თვით მისის ხელით მოკლული ცოლის დასჯა ითვლებოდა. ეს ჰაზრი ორს ლეგენდაშიაც არის განმარტებული და თუ რამდენად სარწმუნოა, უნდა იყოს ეს გარდმოცემითი ცნობანი, ამაზე ჩვენ არს ვიტყვით. მოგვითხრობენ, რომ შოთა რუსთაველმა თავის ცოლი ბილწების გამო მოკლა. მის შემდეგ ბერათ შედგაო და წავიდა იერუსალიმშიო. მეორენი განმარტვენ, რომ ცოლის მოკლვის გამო თვით თამარ მეფემ დასაჯა რუსთაველი და იერუსალიმში გააგდო.

შოთა რუსთაველის იეროსალიმში გამგზავრების შესახებ თვითშეწონი ბატონიშვილი მოგვითხრობს, რომ რუსთაველი მოხუცებაში ბერათ შედგაო, დიდი განძი წაიღო საქართველოდამა და თავის სადგომი ჯვარის მონასტერი განაახლა. სადაც დასაფლავდა სიკვდილის შემდგომო. ამ ცნობას ჩვენ თუ საყურადღებოთ მივიღებთ, მაშინ უნდა უეჭვოთ ვირწმუნოთ ის, რომ შოთა რუსთაველი როდესაც პირველათ წავიდოდა აქედამა, თამარ მეფის დროს, ის აქედამ არა ეთარს განძს არ წაიღებდა. ბორგიჯანის თანხმად კი, თუ თამარ მეფის სიკვდილს შემდეგ რუსუდან დედოფალმა დაიხლოვა და დაიბარა სამეფო საქმეთა გამგეობის გამო, მაშ სჩანს, რომ შოთა რუსთაველი როდესაც მეორედ განემგზავრა ჯვარის მონასტერში, მაშინ წაიღო ყველა ის განძი და ნივთიულება, რომელსაც თვითშეწონი მოგვითხრობს. ეს შესაძლებელიც არის, რადგანაც რუსუდანსა და შოთა რუსთაველს კარგი განწყობილება და კავშირი ექმნებოდათ და რომ რუსუდან დედოფალს შოთა

ბერი ძვირფასის განძეულობით დაესაჩუქრებინა, არც ეს უნდა იყოს საეჭვო. ჩვენ უეჭვოთ გეწამს და ეალიარგბთ, რომ შოთა რუსთაველი რუსუდან დედოფლის მეფობის დროს სამეფო საქმეების გამო თვით მეფის თხოვნით დაბრუნდა საქართველოში. და შემდგომ ჩამდენიმე ხნისა მიიქცა მეორედ ისევ იქ, სადაც იყოფებოდა წინეთ და გარდაიცვალა და დასთლადეა ჯვარის მონასტერში, სადაც დასა-
ფლადეა ქართველთა ულამო მზე მნათი და დიდება ივე-
რიის ერისა.

ამ გამოჩენილი მეღეკსეობის და პოეზიის მამათ მთაფრის სიკვდილის წელნი არა სჩანს და რაც გამორკვე-
ულია და გამოცნობილი ის ჩვენ ზემორე მოვიხსენეთ და
განემარტეთ. იმედია, დრო მოვა როცა ჯეროვანს ყურად-
ღებს მიაპრობენ ამასა და გარკვევენ იმასაც, თუ რომელს
წელიწადს გარდაიცვალა ეს მნათობ ვარსკვლივი და ღირს
შესანიშნავი ძეგლი მთელის გვარისა. როგორც „მეფის
ტყაოსნის“ დაწერის შემდეგ, აგრეთვე მის წინადროების
შოთა რუსთაველის მწერლობითი მოქმედებაზე ჩვენ არა
ვიციტ რა, სხვანიც არას გარდმოგვცემენ, თუ კიდევ დას-
წერა სხვა რამეც თუ არა, უეჭველი საქმეა, რომ „მეფის
ტყაოსნის“ დამწერი წინეთაც დასწერდა რამეს, მინამდის
განვითარდებოდა, თორემ პირველ დაწერით ასეთი თვალთ
საჩინო თხუზულებას ვერ დასწერდა. პრეციტ აგრეთვე
ისიც, თუ ამ ბრწყინვალე „მეფის ტყაოსნით“ გათავდა
შოთა რუსთაველის მწერლობა, თუ მის შემდგაც დასწერა
რამე, უეჭველია, რომ „მეფის ტყაოსნის“ დამწერი შემ-
დეგაც დასწერდა რამეს, განსაკუთრებით იმ დროს, რო-
დესაც ის ბერათ შედგა ჯვარის მონასტერაში. უეჭველია,

რომ ამ დროს შოთა რუსთაველი დასწერდა რამეს ეს უეჭვოდ უნდა გეწამდეს, რომ მისგან დაწერილებთაგანი ყოველივე ჯვარის მონასტრის „წიგნთ საცავში“ უნდა ყოფილიყო დაცული, მაგრამ საუბედუროთ ჩვენამდის მხოლოდ ორმა სხვა პატიარა იამბიკოებმა მოახწიეს.

1, არს „იამბიკო“ რომელიც წარუწერიათ ხახულის ლეთისმშობლის ხატზე. ეს ხატი დღესაც არს და ინახება შუა-მთის მონასტერში. ხატზე წარწერა, შეიღ ტაეპათ განიყოფება. ეს იამბიკო „დაბეჭდილია 1860 წ. გამოცემულს „მეფხის ტყაოსნის“ ბოლოში. სათაურათ შემდეგია მიწერილი: — „იამბიკო“ ესე, თქმული შოთა რუსთაველის მიერ. ზედ წასწერილ არს ხატსა ზედა ხახულის ლეთისმშობლისა“.

2, არს „იამბიკოე“, ეს დაბეჭდილია „ქართლის ცხოვრების“ პირველს წიგნში, თამარ მეფის ისტორიაში. თამარ მეფემ ხალიფაზე რომ გაიმარჯვა, ხახულის ლეთის მშობელს დროშა და მანიაკი მიართვა, ეს იამბიკო ხუთეული ოცდა ხუთ ლექსად ჰსთქვა შოთა რუსთაველმან. განმარტავს 1860 წ. დაბეჭდილის „მეფხის ტყაოსნის“ ბოლოში ჩართულის „იამბიკოს“ ზედ წასწერა. ამ იამბიკოს“ დამწერის სახელი „ქართლის ცხოვრებაში“ კი არ არის მოწერილი, რომ შოთა რუსთაველმა დასწერაო. ამის გარკვევა მომავალზეა დამოკიდებული.

3, არს ერთ ტაეპოვანი და თექვსმეტ მარცვლოვანი ლექსი, რომელიც დაბეჭდილია 1860 წ. გამოცემულს „მეფხის ტყაოსნის“ შმუც-ტიტულზე. აი თვით ეს ლექსი:

„ფიღოს ფიღოსნი შემოჭებენ, ამზედ ჭქონდათ ცილობა,
ბატონსა კაცსა ასაქმებს, ჭკუა და გამოცდილობა,

ათასად გკარბი დაფასდა, ათი ათასად ზედღობა,
და თუ კაცი თვითონ არ-კარგა, ცუდად გკარბი შეიღობა“

„მეფხის ტყაოსანს“ გარდა აქ მოხსენებული ორი იამბიკონი სიზანს და ერთიც ეს უკანასკნელი პატარა ლექსი. შევ-
ლა ამაგებს შოთა რუსთაველს მიაწერენ. ამაზე გადაწყვეტით
არას ვიტყვით, რადგანაც ვინც კი შეჰხებია ორს ზემოთ
მოყვანილს იამბიკოებს ყველას - შოთა რუსთაველისთვის
უკუთვნებიათ. უკანასკნელს ლექს-კი, ზოგი ერთნი შო-
თას არ აკუთვნებენ. ამაზე არც ჩვენ ვიტყვით რამეს და
მოვიყვანეთ მხოლოდ ზოგიერთა მწერალთა გარდმოცემა-
თა თანხმად. „მეფხის ტყაოსანის“ წინასიტყვაობაში მოხ-
სენებულია ერთი ტაეპი, რომი.

„ჩემი აწ სტანით, ყოველმან, მას ვაქებ ცინცა მიქია,
ეს მიზანს დიდად სახელად, არ თავი გამაქაქია,
იგია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო, კითხვა ქაქია,
და მისი სახელი შეფრქვევით ქვემოთ მათქვამს, მიქია“.

ამ ტაეპიდან აშკარათ სიზანსო, რომ შოთა რუსთაველს
თამარ მეფე. წინეთაც უნდა ექოვე, მწერლობით, თუ ისე
სიტყვიერებით, ამაზე ჩვენ არაფერით-რა, მხოლოდ ეს ტაე-
პი გადოსაცნობი და გადოსარკვევი, თუ ამაში რა ჰაზრით
წარმოსთქვა შოთა რუსთაველმა ის სტრიქონი, რომ „მას
ვაქებ, ვინცა მიქია“ მეო. ზემოთ მოვიხსენეთ ჩვენ, რომ
შოთა რუსთაველი ჯვარის მონასტერში სცხოვრებდა მეთ-
ქი, თუ დასწერდა რამეს უეჭველია, რომ იმავე მონასტრის
„წიგნთ საცავშიაც“ უნდა დარჩენილიყოსო. ჭეშმარიტათ,
რომ ეს ასეც უნდა ყოფილიყოს, რადგანაც საქართველოს
მეისტორიენი ცხადათ მოწივობენ, რომ ჯვარის მონასტერში

ძველადგანვე დაარსეეს ქართული წიგნებისი „წიგნთ საცავიო“ როდესაც ღილად გაბრწყინდაო. ეს შესაძლებელიც იქმნებოდა, რომ ასე ყოფილიყო, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ჯვარის მონასტრის „წიგნთ საცავიც“ ისევე იქმნა აოხრებული და გაქურდული, როგორათაც სხვა რამ ქართველთა ძეგლ-წერილნი. მაგალითად: მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყის, როდესაც საქართველო რუსეთს შეუკავშირდა, ამ შეკავშირების ხელ-შეკრულობაში ღიდი მონაწილეობა მიიღო თავ. ბიორგი ავალოვმა, რაისა გამო დაჯილდოვებულიც იქმნა რუსეთის მთავრობისაგანა. რამდენიმე ხნის შემდეგ ცხოვრებით აღორძინებული და მამულისათვის თავ დადებულმა ავალოვმა მოგზაურობაც დაიწყო იერუსალიმისკენ და სხვათა შორის ქართველების ჯვარის მონასტრშიაც წავიდა და ნახა, რომელ ქართველთ მონასტრის „წიგნთ საცავიდან“ ქართული წიგნებიც მოპირა, და დაბრუნების დროს თან წამოიღოვო. პეტერბურგში ჩაიტანა და იქ ფრანცუზებსა და ნემენცებს მიჰყიდა! სხვათა შორის ბიორგი ავალოვისაგან დაყიდული წიგნები ტარასი არხიმანდრიტს უნახავს. პეტერბურგში. ხელთ ნაწერები გადაუშინჯავს და ზედ შეუნიშნავს მრავალი შენიშვნები; დამწერთაგან მიწვრილნი, რომ ვინც ამ მონასტრის „წიგნთ საცავს“ მოჰპაროს ეს წიგნები და გამოსწიროს იმას ასე მოუვიდეს და ისეო. ამ ამბით გამოცემული ტარასი თავისაგან უმატებს შემდეგ სტრიქონებს:

„ქართველმა თავადიშვილმა ქართულის მონასტერს ქართული წიგნები მოჰპარა და მოიტანა პეტერბურგში და ნემეცებსა და ფრანცუზებს მიჰყიდა უსვინდისომა“. ეს

შენიშვნა თვით ტარასის ხელით მიწერილი მე ჩემის თვალით ენახე, ჩემს მოგზაურობის დროს, ქვათახევის მონასტრის „წიგნთ საცავში“, სადაც ცხრა დღეს დავრჩი და ვადგენდი ძველი წიგნების კატალოგს. იქ მოაპოვება ერთი ძველი წიგნი, სადაც შეუანილია ყველა ის შენიშვნები და წეჩვენებანი, რომლებიც-კი ტარასის უნახავს და გადმოუწერია თავისთვის. ჩვენ არ ვიცით, თუ როდის მოახდინა ეს საზიზღარი ამბავი და როდის გაქურდა ამ გამოჩენილმა და მამულისათვის თავდადებულმა ბიოგრაფი ავალიშვილმა! მაგრამ ფიქრობთ, რომ 1803 წ. გვიან ჰქონდა იქმნებოდა. არ ვიცით აგრეთვე ის, თუ რა წიგნები იყო ის ნაპარაკი, ვინ იყიდა, სად წაიღეს და სხვანი!.. არ ვიცით, მაგრამ ეჭვი არ უნდა გექონდეს იმის შესახებ, რომ ის ხელთნაწერი წიგნები სულ უმნიშვნელონი ყოფილიყვნენ და უსარგებლონი. მინ იცის, იქნება თვით რუსთველის ნაწერიც იყო რამე, მაგრამ ჩვენ ამაზე არავიცითრა. შესაძლებელი საქმეა, რომ რუსთველის შესახებ რამე ცნობები მაინც იქნებოდა იქ წარწერილები. ამ საზიზღარი საქმის ჩამდენმა და მუხანათმა თავადის შვილმა ბიოგრაფი ავლოვმა თავის მოგზაურობაც ასწერა, რომელიც დაცულია წერა კითხვის „წიგნთ საცავში“ მე მეგონა, რომ ამ „მოგზაურობაში“ რამე ცნობები მაინც იქმნებოდა ჯვარის მონასტრის შესახებ, მაგრამ, იქ არაფერი აღმოსჩნდა მცირეოდენის ცნობების. სადაც კი შეიძლებოდა ცნობები ყოფილიყოს რამე რუსთველის შესახებ, იმ გვარს შესანიშნავს ადგილათაც ისეთი პირი მოხვდა, რომელმაც სრულიად ააოხრა და იქიდან მოპარული წიგნები დაკარგა სამუდამოთ! იქმნება იქ არცკი რამე იყო შოთა რუსთველის შესახებ, როცა ბიოგრაფი ავლოვმა გა-

ქურდა, მაგრამ ჩვენ რაეჭოთ, როდესაც ამაზე ჩვენ აღა
ვიციტრა. ბიორგი ავალოვი-კი მუხანათათა და უსენილისოთ
რჩება, არამც თუ მარტო ჩვენს წინ შე, არამედ მთელის გვა
რისა და შთამომავლობისა, რადგანაც ეს უბედურება პირ
დაპირ შათა რუსთველს ცხოვრების და მწერლობის ცნო
ბუბს შეეხება. ასე ჰყიდნენ ჩვენი მამულის მამანი თავიანთ
წინაპარეს. ეს ის ბიორგი ავალოვია, რომლის მახინჯი წიგნი
„ხმა ცოდვილისა“ ილ. ჭყონიამ გამოსცა! გამოცემა არ
იკმარა და ზედ წინასიტყვაობაც დაურთა, რომელშიაც იო
ტის ოდენი ჰეშმარიტი არაფერია, გარდა ჩვეულებრივის
სიმტყუნისა, სიცრუისა და საზოგადოების დაბრმავეებისა.
მაი ჰკუთავს ვაი ფულებო და ვაი ტვინის ჩარხებო! მაგ
რამ, უფრო ვაი იმათ, ვინც იმ სიბრძნეს წაიკითხვენ და გო
ნებას დაიბნელებენ. აი ასე ანაეებდენ და ჰყიდნენ ჩვენი
მამულის მამანი თავიანთ წინაპართა გონებითი ნაწარმოე
ბსა. მათავებ აქ შათა რუსთველის ცხოვრების და მწერ
ლობის შესახებ საუბარსა და გადაედივარ „მეფხის ტყაო
სნის“ ბიბლიოგრაფიულს შენიშვნებზე.

„მეფხის ტყაოსანი“ პირველად მატანგ მეფემ დაბეჭდა 1712
წ. ქ. თბილისში. ეს გამოცემა ძალიან იშვიათია. მთელს სა
ქართველოში მხოლოდ ორი ეგზემპლიარია დაცული და ერთი
თუ ორიც რუსეთში. ამ დაბეჭდილი „მეფხის ტყაოსნის“
ასეთი იშვიათობის მიზეზათ ის უნდა ჩაითვალოს, რადგან
ნაც ანტონ ძათალიკოვმა უმეტესი ნაწილი ეხსტანგ მეფე
საგან დაბეჭდილის „მეფხის ტყაოსნისა“ დააწვევინა. ამ
გამოცემაზე დიდი შრომა დაუძს მატანგ მეფეს. რადგან
ნაც „მეფხის ტყაოსანი“ გარყვნილი იყო სხვა და სხვა
მელექსეთაგანო, მე შევასწორე და მრავლითა კირითა და

საუბრითა დაბეჭდვით, განმარტავს ვახტანგ მეფე. წიგნი დაბეჭდილია სქელს ქალაქდზე, სხეილის მხედრულის ასოებითა, რომელ ასოთა ზომა ახლანდელს მეთოთხმეტე ნომრის ასოებს შეედრება (КЕНТ № 14).

წიგნის მეორე გვერდზე დახატულია ბაგრატიანთ გვირგვინი და ლეონ ირანთა მსაჯულის სურათი, ლეონი ოქროს სკამზე ზის, ხელში ჯვარიანი ყაყარჯენი უკავია. ბროსეს ეს სურათი მახტანგ მეფის თუ ბიორგი XI სურათით ჰგონია. წიგნის ბოლოში მოხსენებულია ის, თუ მახტანგ მეფემ როგორ დაიბარა ვალახიიდან შესტამბენი. შესტამბეთა მოხსენებაც ჩართულია შიგ. ძვირფასია ამ გამოცემის მოპოვება, რადგანაც მასში ბევრი ისეთი რამ არის დაბეჭდილი, რომელიც მახტანგ მეფის კალამს ეკუთვნის. მახტანგ მეფის გამოცემული „მეფის ტყაოსანი“ სულ 1584 ტაეპისაგან შესდგება.

მეორედ გამოსცეს 1811 წ. პეტერბურგში, ბროსემ, ჩუბინოვმა და შალაევანდოვმა. გამოცემა შესწორებულია ვახტანგ მეფის გამოცემასთანა და სხვა და სხვა ხელთნაწერ „მეფის ტყაოსნებზე“ რომელიც ზოგიერთი დაბეჭდილზე ბევრად წინ ყოფილან დაწერილნი. მეორე გამოცემა შეიცავს 1600 ტაეპს. მეტს „მახტანგის გამოცემა. აშუარათ სჩანს, რომ მეორე გამოცემაში 24 ტაეპი მეტიაპირველზე, ამასთვით გამომცემელიც მოგვითხრობენ და უწყიან, რომ ეს ტაეპები ჩვენ იმიტომ ჩაუმატეთო, რადგანაც მრავალთ ხელთნაწერებში აღმოსჩნდნენო. მეორეც მრავალთა განსწავლულთა ქართველთა და „მეფის ტყაოსნის“ ხელის მომწერთა ცეცხლზე, რომ „მეფის ტყაოსანში“ დაგვებეჭდნაო, რადგანაც ყველას მოსწონდაო. ჩამატებულია 24 ტაეპი და

მიწერილი აქვს ზემოაღნიშნულს. იმის შესახებ-კი თუ მაშ-
თლა ეს სტრიქონებიც შოთა რუსთაველს ეკუთვნის თუ
არა, ამაზე ჩვენ არა ვიცით და არცარას სხვები მოგვით-
ხრობენ. ამგვარ ჩამატება—დაკლებას ჩვენმა ოფიციალურმა
აკადემიკებმა სხვების არჩიეს.

მესამე გამოცემა 1846 წ. მარტოთ ჩუბინოვს ეკუთვნის.
დასაწყისში პირველი თავი „მეფის ტყაოსნისა“ დამატებით
რუსულათ არის ჩართული. რაიცა შეეხება გამოცემას,
ვერც ეს გამოცემა ხეირიანი.

მეოთხე გამოცემა 1860 წ. იქმნა პეტერბურგს. გამო-
ცემულია საკუთრივ ჩუბინოვისაგან. ეს გამოცემა ბევრათ
უკეთესია სხვა წინანდელ გამოცემებთანა. სუუთათ არის
დაბეჭდილი თეთრ ქაღალდზე, შეცდომებიც ცოტაა, გრამ-
მატიკული ნიშნებიც გაცილებით კანონიერათ არის ნახმარი.
ბოლოში ჩართულია ერცელი ლექსიკონი „მეფის ტყაოს-
ნისა“ ახსნა უფალს ჩუბინოვს, ეკუთვნის. მეოთხე გამოცემის
„მეფის ტყაოსანი“ შესდგება 1593 ტაევისაგან. პეტერ-
ბურგში წინანდელ გამოცემებთან შედ ტაეზ ნაკლებ.
მასტანგ მეუის გამოცემულთან რ ტაეზით მეტსა. ამავე
გამოცემაში ჩართულია ორი იამბიკო და ერთიც ერთ
ტაეზთან ლექსი „მეფის ტყაოსანის“ ეპიგრამათ არის მი-
წერილი.

მესამე გამოცემა 1867 წ. იქმნა ქ. თბილისში. გამო-
ცემლის სახელი და გვარი არა წერია გამოცემას, მაგრამ,
ჩვენ ვიცით, რომ ეს გამოცემა მაშინდელს გაზეთი „დროე-
ბის“ რედაქტორს უფ. ბიარგი წერეთელს ეკუთვნის“. ეს
გამოცემა გადმობეჭდილია 1860 წლის გამოცემულიდამა.
ბოლოში ახსნაც აქვს ჩართული.

გეგმეს გამოცემა 1875 წ. იქნა ქ. თბილისში. გამოცემა ეკუთვნის უფალ არსენ ძალანდაძეს და ამხანაგობას. ამ გამოცემაში მრავალთა მიიღეს დაახლოებითი მონაწილეობა და სცდილობდნენ, რაიც შესაძლებელი იქნებოდა, რომ ყველა წინანდელ გამოცემებთან ღიდის სიფთხილით და საფუძელიანთ შეესწორებინათ და უფრო ისე დაეცათ, როგორათაც შოთა რუსთაველს უნდა დაეწერა. ამ გამოცემის დროს ვახტანგ მეფის გამოცემაც იყო მოპოებული. შესწორებაში დაახლოვებით მიიღო შრომა ერ. „კრებულის“ რედაქტორათ ყოფილმა უფ. ძირილე ლორთქიფანიძემ. შნდა ვალდებაროთ, რომ ეს გამოცემა სხვა ყველა წინანდელ გამოცემებთან შედარებით ბევრათ შესწორებულია და შეუცდომლათ არის დაბეჭდილი. ამგვარს შემუშავებულის გამოცემის მადლობა უფ. ძირილე ლორთქიფანიძეს უნდა მივაგოთ, რადგანაც მან უსასყიდლოთ იშრომა და მისი ნაცად ნამუშავარი დღესაც სამაგალითოა ყველა გამოცემაში.

მეშვიდე გამოცემა იქნა ქალაქ მთუაის 1883 წ. გამოცემულია მესტამბე პეტრე წულუკიძისაჲან. გამოცემა არ არის ისე თვალ საჩინო, და მეორეც გამოცემა ახალი ასოებით არის დაბეჭდილი და ცოტა არ იყოს, შეუჩვეველ თვალს ეძნელება კითხვა.

მსე მარგალიტი თხზულება არც უცოვლებისაგან და რჩა უყურადღებოთ. შრანციზულ ენაზე გადასთარგმნა საქართველოს ისტორიის მწერალმა მარი ბროსემ.

რუსულ ენაზე გადასთარგმნა უფ. ლეით ჩუბინოვმა მხოლოდ ერთითაჲი. მს ჯერეთ კუკოლნიკის გაზეთში დაბეჭდა და შემდეგ ნიმუშად 1854 წ. გამოცემულს ქართულს „მეფის ტყაოსნის“ გამოცემაში.

სომხურს ენაზე გადასთარგმნა უფ. ლოკტ. ბასტამოე-
მა. თარგმანი რვა მარცვლოვანი ლექსით არის ნაწერი.
დაბეჭდილია 1863 წ. სომხურს ქუჩნალს. „ქრუნკში“. სრულად არ არის ნათარგმნი. ამადე ბასტამოემა გადას-
თარგმა შეთელის პოემა.

პოლშურს ენაზე გადასთანგმნა უფალ ქაზიმირ ლოფჩინ-
სკიმ, ქართველის მწერალის ბიარგი მრისთვის. ხელმძღვანე-
ლობით. ქაზიმირ ლოფჩინსკი დიდათ აქებს და აღიღებს „მეტე-
ფის ტყაოსანსა“ და ერთს აღაგას სწერს: „რუსთაველი არის
ღერძი, რომლის გარშემო ტრიალებს იმის ჩინებული პოემა“.
პოლშურს გამოცემას ვრცელი ისტორიული წინასიტყვაობა
აქვს. შიგა და შიგ რაზოდენი მე ისტორიული შეცდომე
ბიც მოიპოება. წინასიტყვაობის ბოლოს ასე ათავენ: „რ
გზები წინასიტყვაობას ახლა შეუდგება თვით ამ პოემას. ასე
რ გთარგმნი პოლშურს ენაზე ჩემო „გეტუხას ტყაოსანო“ ჩემო
ნუბიშის მცემელო, გაზოლიკებულო, გამოდი ქვეყანაში
მე დადად მიუჩს, რომ რამდენიმე მსურვალე გული ბოლი-
კისა შეარეო და შეუკარო საქართველო“.

ბერძნულს ენაზე გადასთარგმნა თეიმურაზ მეფემ
XVII საუკუნეში. თარგმანმა ვერ მოაწია ჩვენამდის. თარ-
გმნის შესახებ თვით თეიმურაზ მეფეც ამტკიცებს. ამადე მე-
ფეს სურვებია, რომ „ილიადა“ ეთარგმნა. დაუწყია კი-
დეც, მაგრამ ვერ შეუსრულებია. შემდეგ სხვამ სთარგმნა.
ამასაც თეიმურაზ მეფე ამტკიცებს. „ილიადა“ ამ საუკუნის
დასაწყის სხვა ბატონიშვილს გადმოუღია.

სპარსულს ენაზე გადაუთარგმნიათ მეთვარმეტე სა-
უკუნეში, ასე 1725 წლებში, სპარსეთში მყოფ ქართველ
პატრიოტებს, რომელნიც ყეინს ახლდნენ კარზე და სპარსული,
პრახული და სხვა ენები კარგათ იცოდნენ.

თარგმნა. თვით სპარსეთის ყენს მოუსურვებია, რადგანაც იმ დროს სპარსეთში საკმარისად გავრცელებულა შახტანგ მეფისაგან დაბეჭდილი „მეფის ტყაოსნის“ ეგზემპლარები. თარგმნის შესახებ ჩვენ არა ვიცითრა, თუ ვინ სთარგმნა? რამდენიმე პირმა ერთად, თუ ერთმა რომელიმე. სპარსულ ენაზე თარგმანს ცხადთ ამტკიცებს ერთი ძველი მაშინდელი წერილი.

1849 წ. ზრ. წინამძღვაროვმა გადასთარგმნა რუსულათ, მაგრამ პროზათ და წარადგინა პეტერბურგის უნივერსიტეტში. ამ უკანასკნელს წლებში რუსის მწერალმა და პოეტმა მიხაილოვსკიმაც ისურვა რუსულათ გადათარგმნა, ამაზე ნიკოლაძემაც მოიწერა წერილი პეტერბურგიდამ, რომ იქნება პროზათ სთარგმნათ და გადმოსცეთო, მაგრამ საქმე ვერა იქმნა 1840 წლებში. მკროპირ ბატონი შვილმა, „მეფის ტყაოსანი“ ტრაგედიათ გადააქეთა და 1851 წ. მოსკოვში ცალკე წაგნათაც გამოსცა. ამას გარდა მ. ბიორგი მრისთავსაც გადაუცეთებია სასცენოთ, მაგრამ ეს ვერ ენახეთ. შოთა რუსთაველის ცხოვრებას აღწერაში ერთობ დაახლოებული კავშირი უნდა ჰქონდეს შოთა რუსთაველის სურათის ისტორიასა და უნდა გვცოდნეთ ისიც, თუ ახლანდელს გავრცელებულს სურათს შოთა რუსთაველის სახის ნიშან წყალი სცხია თუ არა, დაცულია ამ სურათში შოთა რუსთაველის სახის მსგავსება თუ არა?

შოთა რუსთაველის სურათის შეახებ ტიმოთე მთავარეპისკოპოზი მოგვითხრობს, რომ იერუსალიმში ქართველების ჯვარის მონასტრის ერთს სვეტზე ხატია მოხუცებულიო. რა გვარის ტანთ საცმლით არის დახატული, ერის ტანთ საცმელით, თუ შერის ამაზე იმას არაფერი აქვს.

ტიპოთე მთავარეპისკოპოზის ცნობებიდგანვე უხელმძღვან-
ლოა მიემუროს ბატონიშვილს და ესეც ისევე განმარტავს.
მნახოთ საგარელო რას აღმოაჩენს. ამ პატივცემულმა პრო-
ფესორმა 1883 წელს იმოგზაურა იერუსალიმისკენ და
ამავე წლის „დროების“ ნომერში წერილიც იყო დაბეჭდილი,
რომ უფალს საგარელოს ჯვარის მონასტერში შოთა რუს-
თველის სურათი უნახავს და გარდმოუღია კიდეცა, რომ
მედიც თან წამოიღოვო.

ჩვენის პოეტის მახტანგ მრბელიანის დედან, მეფე
ირაკლი II-ის ქალს, მეკლე ბატონიშვილის ჰქონია
ერთი ძველი ხელთ-ნაწერი „მეფის ტყაოსანი“ რომ-
ლის დასაწყისში ჩართული და დახატული ყოფილა შო-
თა რუსთველის სურათი. ეს „მეფის ტყაოსანი“ პორტ-
რეტითურთ პ. იოსელიანს ეპრონცოვისთვის წარუდგენია.
ეპრონცოვსაც ის სურათი ერთის ფრანკოზის მოგზაურის
ფლერისთვის გარდაუცია, რომ იმას თან წაეღო საფრან-
გოში და იქ დაებეჭდა. ფლერი მოგზაურობდა საქართვე-
ლოში და მოგზაურობის შემდეგ დაბრუნებულა პარიზში,
თან წაუღია სურათი და იქ დაუბეჭდაც. შემდეგ მას, სა-
ქართველოში გამოუგზავნია რამდენიმე. ამ სურათებისა
დღესაც მოიპოვებან. რუსთაველი დახატულია ყიზილბაშურის
ტანთსაცმლით, მჯდომარე, მუხლზე „მეფის ტყაოსანი“
უძევს, ხელში კალამი უჭირავს და ამ სტრიქონებს სწერს:
„ესე ანბანი სპარსული ქართულად ნათარგმანები“. შერა-
დის წამლით არის დახატული, შოთა რუსთაველს მეტის
მეტე მკრთალი და ნაზი სახის შეხედულება აქვს.